

recension

AV LENNART LUNDQUIST

Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet

Geir Angell Øygarden red. (2001) *Vår tids ekonomism: En kritik av national-ekonomi*. Umeå: Borea förlag

Termen ekonomism kan betyda flera olika ting. Den kan betyda att aktörer tar uteslutande ekonomiska hänsyn när de fattar sina beslut – ekonomiska, politiska och sociala. Den kan också betyda att forskare enbart ser till ekonomiska faktorer vid sina analyser. Som man kan förvänta sig gäller det senare främst inom (national)ekonomi, men det förekommer också att ekonomismens modeller förs in i andra samhällsvetenskaper.

Vår tids ekonomism är som titeln och undertiteln anger inriktad på ekonomismen som en kritik av nationalekonomi. Boken omfattar åtta kapitel. Några är revisioner av tidigare artiklar av författarna, andra bygger på böcker de har skrivit och några är nyskrivna för volymen. Tillsammans täcker de ett brett område av ekonomism i forskarvärlden. En viktig del av framställningarna utgörs av kritik av nationalekonomins mer eller mindre explicita grundantaganden och av användningen av ekonomisk teori.

Efter en introduktion, "Att rida på en tiger", av Lars Ingelstam följer "Det ekonomiska välfärdsbegreppet" av Roland Granqvist, "Varför homo oeconomicus inte är girig" av Ola Agevall, "Public Choice: En teori om eller mot politiken?" av Lars Udehn, "Den globala ekonomins etik" av Göran Collste, "Ekonomi och etik" av Gert Helgesson, "McCloskeys analys av nationalekonomisk metod" av Hans Lind och "Ekonomernas Guernica: Rädslans metaforer och produktionen av mening" av Kerstin Jacobsson och Geir Angel Øygarden.

Samtliga uppsatser är välinformerade och intressanta. I många fall innehåller de spännande infallsvinklar. Gemensamt har de vass och träffsäker kritik av den nationalekonomiska ortodoxin. Denna är särskilt väl utvecklat hos Ingelstam, Granqvist och Udehn. De representerar också konstruktiva bidrag till studiet av ekonomismens samhälle. I första hand tänker jag då på Agevalls diskussion av den ekonomiska människan, Collstes försök att konstruera den globala ekono-

mins etik och den avslutande analysen av kapitalismens metaforer av Jacobsson och Øygarden.

De allmänt etiska problemen är väl diskuterade. Såväl Collste som Helgesson svarar för goda analyser. Därutöver hade det varit intressant att få en mer ingående analys av ekonomismens eventuella förenlighet med den politiska demokratin överhuvudtaget. Oftast tar ekonomismen inte upp demokratin explicit, utan den svävar lite obestämt över dess modeller utan att sambandet förefaller kräva någon precisering. Effekten blir naturligtvis att demokratin bara försvinner ur ekonomismens kalkyler vilket är särskilt tydligt vid organisationsstudier. När ekonomister sedan verkligen diskuterar demokrati har deras begrepp till yttermera visso inte stora likheter med vad som förekommer i demokratiforskningens huvudström.

Frågan är för övrigt hur långt man kommer med kritik av ekonomismen inom nationalekonomin. Ingelstam är pessimistisk och hävdar i sin introduktion att det verkar som om kritik inte berör nationalekonomin. Disciplinen förefaller vara omgiven av ett vetenskapligt-ideologiskt teflonskikt som gör att ingenting fastnar. Detta skulle man kanske kunna stå ut med om ekonomismen vore politiskt och maktmässigt betydelselös. Men den spelar tvärtom en viktig roll i utformningen av våra liv genom att inspirera och legitimera varjehanda politiska ingrepp.

Ingelstam nämner också att nationalekonomer brukar bemöta kritik med avvisanden av typen ”det du säger är inte nytt”. Jag har själv mött samma invändning och kan bara instämma i hans frågor: hur ”kan det då komma sig att studenter, börsanalytiker, politiker och ekonomijournalister är totalt omedvetna om dem? Var finns den heta viljan att upplysa allmänheten om de många komplikationer som inte stämmer överens med mainstream-läran?”

Mot denna bakgrund är det lätt att rekommendera boken som kurslitteratur vid introduktioner till nationalekonomin (och i alla andra sammanhang där ekonomismen präglar tänkandet). Med all respekt för den lilla grupp kritiska och progressiva nationalekonomer, som faktiskt finns, kan man bara notera att mycket av kritiken mot ämnet kommer utifrån. Det är symptomatiskt att endast en av bokens nio författare är nationalekonom. Av de övriga är fyra sociologer, två filosofer (varav en teolog), en matematiker och en företagsekonom.

Det finns särskilt skäl att framhålla att *Vår tids ekonomism* är en mycket prydlig bok med tilltalande typografi.

recension

AV DINO VISCOVI

Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet

Johan Asplund (2002) *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg: Korpen

Johan Asplund är en sociologins Olof Lagercrantz: beryktad för sin bildning, och sin förmåga att läsa djupt och hitta överraskande sidor hos klassikerna, och känd för sin eleganta och precisa prosa. *Avhandlingens språkdräkt* är rent av Asplunds motsvarighet till Lagercrantz *Om konsten att läsa och skriva*.

Tack vare sin stilkonst har Asplund fått en publik långt utanför kretsen av ämneskollegor, vilket hör till ovanligheterna.

Inom svensk sociologi har man egentligen aldrig intresserat sig för språkfrågor, menar Asplund. I ämnets barndom tog humanisterna vara på latinlinjens litterära talanger, medan reallinjens snillen ofta gick till naturvetenskap, medicin och teknik. ”Jag tror att de som fram till slutet av 60-talet började läsa sociologi i regel gjorde det närmast av en slump och på prov”, skriver han, och typiskt för dessa var ”en vag intresse- och fallenhetsprofil i allmänhet och en outvecklad skrivförmåga i synnerhet.” (s 51) Därtill kom ämnet tidigt att betrakta sig som en hård vetenskap vilken i motsats till moderämnet filosofi sysslade med bastanta data. Skönanderi blev humanisternas bord; formuleringskonst betraktades med skepsis eller misstänksamhet. Och ungefär på den vägen har det fortsatt, menar Asplund, som genom åren verkar ha känt sig lite ensam om sitt språkintresse.

Det är naturligtvis lätt att hitta invändningar, både mot problemets orsaker och dess omfattning. Men i stort sett har nog Asplund rätt. En avhandling i sociologi erbjuder vanligen ett större läsmotstånd än en i etnologi eller litteraturvetenskap, och skillnaden tror jag inte låter sig förklaras med att sociologi skulle vara ett mera teoretiskt utvecklat ämne. Den består nog snarare i en hos sociologerna jämförelsevis blygsammare språklig omsorg.

Ibland får man intrycket av att ett tillkrånglat språk har hög status, i synnerhet bland manliga skribenter. Snårighet tycks skänka författaren en nimbus av lärdom och intellektuellt raffinemang. Krångelprosan är rent av sanktionerad från högsta instans. Bourdieu reflekterar över sitt sätt att skriva så här:

Stilen, som genom sina långa invecklade satser riskerar att avskräcka till och med den mest välvillige läsare men som faktiskt i sin uppbyggnad försöker återge den mest komplexa strukturen hos den sociala världen, och detta med hjälp av ett språk vilket sammanfogar det mest disparata till en – i sig samtidigt genom ett rigoröst perspektiv hierarkiserad – enhet, beror av viljan att så långt som möjligt uttömma möjligheterna hos litteraturens, filosofins och vetenskapens traditionella uttrycksformer, för att på så sätt inte bara låta sådant komma till tals som hittills de facto eller de jure varit bannlyst därifrån, utan också förhindra att läsningen halkar ned i den gängse essäismens eller politiska polemikens förenklingar. (Ur Broady 1991 s 457 f)

Förklaringen är storstilad, som det anstår Bourdieu. Han ägnar sig åt komplexa teoretiska som empiriska problem, därav följer att språket inte kan vara enkelt. Så långt kan vi principiellt hålla med. Men visar inte den över hundra ord långa satsflötan ovan att ett svårforcerat språk många gånger skymmer ganska enkla tankegångar?

Nu är Bourdieu inte rätt man att kritisera i det här sammanhanget. Han skriver oftast bra och gör sig knappast skyldig ens till smärre slarvfel, lapsusar med Asplunds terminologi, än mindre *fadäser*, språkliga klavertramp som antyder mera genomgående brister i skrivförmågan. Bourdieu behärskar periodstilen väl, en stil som Asplund för övrigt vill uppvärdera. Men för den som saknar Bourdieus skolning är hans stil en farlig förebild. Den kan ge upphov till en sociologisk rotväliska där läsaren får utforska texten nästan lika intensivt som författaren forskat om sitt problem.

Skriva väl ska vi nu inte bara göra för läsarens eller konstens egen skull. Asplund efterlyser en större språklig medvetenhet – vilken omfattar både läsande och skrivande – för att denna är en så väsentlig del av forskningsprocessen. Inte minst demonstreras detta i kapitlet ”En klassisk språkdräkt”, där stilen i Durkheims *Sociologins metodregler* underkastas analys. I boken ”utmejslar” Durkheim sitt ämne, skriver Asplund, och är faktiskt ”i färd med att skapa ämnet sociologi”. (s 75) Och om ett sådant nyckelverk duger det naturligtvis inte att ha hygglig kännedom; vi bör genom närläsning lära oss vari det nya och specifika i angreppssättet består.

Durkheims prosa karaktäriseras som sträng och uppfordrande. Den är till och med ”beslöjat hotfull”. (s 74) Vi får inte ens en sekund tvivla på hans vetenskaplighet eller invända mot argumenten.

Samtidigt rör det sig om en lidelsefull författare. Och det är i spänningen mellan engagemang och allvarstygnd som nyckeln till förståelsen av honom finns,

menar Asplund. ”Durkheim bygger upp sin metodlära genom att med passionerat allvar proklamera en rad egendomliga teser.” (s 79) En sådan tes är: ”Avlägsnas individen, återstår endast samhället”, som verkar falla på sin egen orimlighet. (s 80) Och bokstavligt är den orimlig – men inte som *metafor*. ”Med maximal styrka får han sagt att sociologin är en i förhållande till psykologin självständig vetenskap.” (s 80)

Durkheims texter ska läsas *metaformedvetet*, hävdar Asplund, vilket har undgått även initierade uttolkare som Steven Lukes. Denne hävdar till och med att Durkheims stilfigurer förstör eller döljer hans tankar. Asplund håller inte med. Durkheim visste vad han gjorde med orden. ”I hans texter finns inte å ena sidan tankar, å andra sidan metaforiska uttryck, utan metaforerna *är* tankar.” (s 81) I metodreglerna står det faktiskt uttryckligen att sociala fakta, inte är, utan ska *betraktas som* ting. Asplund har troligen rätt i att detta är en av sociologihistoriens verkligt tanke-banbrytande metaforer, som helt klart bidrog till att skapa ett för samtiden tämligen okänt betraktelsesätt, det sociologiska.

Men längre fram tar Asplund märkligt nog tillbaka. Det är inte säkert att Durkheim visste att många av hans centrala begrepp är metaforer. Ändå slår Asplund fast att en överordnad princip i metodreglerna kan formuleras: ”Den första och mest grundläggande regeln är att sociologi är en språklig verksamhet.” (s 83)

I boken diskuterar Asplund inte bara metaforer. Där behandlas också konkreta ting som korrekturläsning, språkvård, skrivprocessen, och skrivhandledningar av den typ som framförallt Studentlitteratur trycker ut på marknaden kritiserar effektivt. Som vanligt skriver Asplund väl, inte bara exakt, utan också musikaliskt och underhållande – och mycket är tankeväckande.

Men det finns en benägenhet att presentera allmängods som vore det helt nya tankar. De flesta har väl tänkt på att klass- och stratifieringsbegrepp upprättar ett spatialt tänkande eller har slagits av att samhällsvetenskapen till stora delar vilar på fysikaliska och biologiska metaforer, som produktivkrafter och tillväxt. Lakoffs och Johnsons *Metaphors We Live By* är ju numera en standardreferens. Ricoeur läses flitigt. På många håll inom sociologin har man till och med drivit tesen om metaforernas makt för långt (se till exempel Morgans *Images of Organization*). Här tycks Asplund inte ha följt med ämnesutvecklingen riktigt.

Man kan också undra över Asplunds egen språkliga medvetenhet, är inte metaforen *språkdräkt* i titeln besynnerlig? Han hävdar ju att avhandlingen består

av språk; språket är själva tanken. Avhandlingen kan knappast först existera "naken" eller "oklädd" och därefter få en "klädnad" av ord. Är det då rimligt att tala om dess språkdräkt?

Asplunds ambitioner med boken är hursomhelst berömvärda, förhoppningsvis ger den upphov till en diskussion om läsande och skrivande, som i förlängningen kan leda till starkare texter – och därmed en bättre sociologi.

Referenser

- Broady, D. (1991) *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morgan, G. (1998) *Images of Organization*. Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications.

recension

AV PETER INGWERSEN

Dept. of Information Studies, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen, Denmark

Rickard Danell (2001) *Internationalization and Homogenization: A Bibliometric Study of International Management Research*. Umeå: Umeå University.

McDonaldization of International Management Research

A salient characteristic of our society is the active diffusion and implementation of modes of government and organisation. Further, it also seems clear that the development, rationalization and dissemination of management tools and models are increasing in importance. This represents a considerable complex. However, even if one focuses on the spread of management ideas, there is still a considerable complex of producer's modes of dissemination that has to be considered. It can be viewed as a complex interplay between different carriers, such as the education, research, consulting and management practices.

The main question in Rickard Danell's thesis, which focuses solely on research within management, is whether the internationalisation of management research leads to homogenisation, which can be characterized as an Americanisation – or 'McDonaldization', as Ritzer originally put it in 1996. Danell sets out to answer the question with the help of bibliometric method, which means that management research is defined and studied through its literary output. The thesis is based on analysis of all articles published in eighteen management journals between 1981 and 1998. The thesis itself consists of five articles that deal with the main question from different angles, and a 37 page overview that binds together the five papers and introduces the concepts, research questions and methods used. The main empirical questions in the thesis concern access to central journals, the stratification among journals, path of diffusion of scientific literature, and patterns of scientific collaboration and how this affects the impact of research.

The results reveal a clear persisting pattern of American dominance within management research. In the part of the thesis that deals with access to the central

journals, the main results show that the American journals are practically closed for European authors, while the European journals are in fact very open to American authors. In comparison, European journals are more international in terms of the geographical origin of the authors. It was also clear that a few universities dominated the American journals to a higher extent. It would then seem that highly cited journals within management were more geographically bounded.

Another question that the thesis deals with concerns the relationship between European and American journals. This and related issues are dealt with in the third article, which can be regarded as the most substantial one in the thesis. This relationship can be considered as hierarchical in the sense that articles published in American journals are highly cited in European journals, while articles published in European journals, to a large extent, are ignored in the American journals. An explanation for this fairly stable pattern, that is tested in the thesis, is that the stratification among the journals *could* be explained in terms of functional differentiation: the more a journal is cited, the more comprehensive in scope. This is often the case in other disciplines, also within the social sciences. However, the results show that the more cited American journals are narrower in scope. This is indicated both by the fact that the articles published in American journals are strongly linked to each other, and by the fact that a few prestigious universities are dominant in the more influential American journals. In addition, the case study of *Administrative Science Quarterly* gives a picture of these journals as dominated by highly influential elite research fronts.

In order to consider the dynamics of Americanisation, the paths of diffusion were analysed in the fourth article, accurately titled 'Hallo Dolly! – The European cloning of US management research'. This analysis only considered literature that both American and European authors used. It was found that, in general, the American authors cite the shared references *faster* than the European authors. Differences in adoption rate seem rather similar between the different sub-fields. The fact that the literature used in both European and US journals is adopted later in the European journals clearly indicates a pattern of diffusion that could constitute a tendency towards imitation.

The last article in the thesis investigates changes and effects of international collaboration in management research. Specifically, this study examines whether the increased levels of international collaboration will reinforce the central position of the United States in management research. It is concluded that interna-

tional research often depends on the authors' collegial ties with the United States, and this condition seems to increase the central position of the United States. In fact, the only form of international collaboration that seems to pay off, in terms of increased recognition for authors, was collaboration with authors from the United States. The results demonstrate that the centralized structure of international management research favors authors from the United States.

Based on the different empirical studies, the main conclusion of the work is that the evidence reveals an American hegemony in international management research. It is clear from the studies that the international arena of management research is highly dominated by North America. What is the real consequence of American hegemony in national research systems? The general tendency toward internationalization would indicate that the international journals are becoming more important. The consequences of such a process will be determined by the symbolic value of international publication within the national systems. It is also probable that smaller nations are more dependent on international journals, and therefore the effects of American hegemony will vary with the size of the national system.

Danell's thesis also presents some interesting observations as side effects, so to speak. For instance, his data material, covering nearly two decades, demonstrates how skewed the distribution of references is in the research articles of Management research. This implies that the normative fashion of giving credit to other researchers in the form of references, as suggested by Merton, is more likely to take place in that field than the rhetorical construct proposed by Latour. If the latter mode of assigning references took place, merely cognitive authoritative sources would be cited and the distributions would not demonstrate long 'tails' of scarcely cited papers and authors.

In conclusion the thesis overview is well written and interesting reading, also in relation to the discussion of the use of citation analyses as tools in research management. It provides inspiration to investigate further this or other fields of the social sciences that has grown out of practice, and where the American domination as first mover seems significant.

recension

AV BERTIL ROLANDSSON

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

Hubert L. Dreyfus (2002) *Livet på Nettet*. København: Hans Reitzels Forlag

Samspelet mellan teknik och människa är ett allt mer uppmärksammat område i internationell socialvetenskap. I boken *Livet på Nettet* lämnar filosofen Hubert L. Dreyfus ett av sina bidrag, genom att fullfölja ett huvudspår från tidigare böcker, som till exempel *What Computers C'ant Do* (1972) och *What Computers Still Can't Do* (1993). Texten handlar om informationsteknikens eller snarare Internets begränsningar. På ett tämligen filosofiskt vis prövar han möjligheterna för såväl liv som alienationsproblem på nätet. Närmare bestämt uttröner han skillnaderna mellan ett kroppsburet och ett surfande kunskapssökande, och tydliggör på så vis att det handlar om en ny teknik som förändrar samhället på ett många gånger omvälvande och problematiskt vis (Dreyfus 2002:11). Dreyfus renodlar argument som illustrerar vikten av en socialt aktiv och kroppsligt närvarande människa, och följdriktigt oroar han sig för att Internets utbredning leder till ett isolerat, nyhetshungrande och oengagerat umgänge med både varandra och med kunskap. Med utgångspunkt i Descartes åtskillnad mellan kropp och själ, och genom att använda sig av stora filosofer som bl a Platon och Kirkegaard, lyckas han också formulera en del tänkvärd kritik, dock inte utan problem.

Flerfaldiga är de diskussioner som skymtar fram och boken kan komma till nytta för forskare eller studenter som är intresserade av att reda ut begreppen inom diskussioner kring allt från teknostress till internetmissbruk. Själv låter han sitt resonemang börja med en föga överraskande kritik mot företeelser som Artificiell Intelligens (AI) och begränsningar i försöken att konstruera intelligent informationssökning. Likhetera med bland annat Sven-Eric Liedman (2001) är slående när han låter visa hur sådana tekniker förpassar vårt sökande till just information, utan att det blir frågan om någon riktig kunskap. Dreyfus hävdar att det är helt avgörande för oss att röra våra kroppar genom en social omvärld för att vi ska kunna skapa mening och därmed också kunskap. Digital informa-

tion är beroende av både närvaro och kontext för att vi ska kunna tillgodogöra oss kunskap på ett önskvärt vis, vilket inte ett kroppslöst leverne på Internet duger till. På ett tämligen slagkraftig vis understryker han att ”mennesker reagerer kun på de forandringer, de oplever som relevante i forhold til deres kroppe og derfor bør det ikke overraske, at ingen har været i stand til at programmere en computer, så den kun reagerer på det relevante” (2000:33).

Ett kritiskt perspektiv, och en betoning på någon form av kontextuell förankring, följer genom hela boken. När han fortsätter att granska det digitala fjärlärandets brister argumenterar han för att teknologin exempelvis inte skapar förutsättningar för engagemang. Det är en bristande närvaro som är bekymret, och mot bakgrund av bland annat Aristoteles syn på praktisk visdom menar han att det innebär att vi inte kan tillägna oss färdigheter endast hänvisade till nätet. Ett ofta återkommande tema i andra studier kring Internets betydelse är visserligen att de flesta känner någon form av närvaro. I emancipatorisk anda hävdar emellertid Dreyfus att en sådan form av digital närvaro (teletilstedeværelse) snarare fjärrar oss från en önskvärd osäkerhetshandling, vilket medför att vi tappar förmåelsen av ”menneskers og tings virklighed”. Att informationsteknologins kroppslösa socialitet är begränsad förpassar oss till anonymitet kompletterad med virtuell trygghet där vi aldrig behöver sätta något på spel. Utifrån detta slår han sedan även fast att denna skenbara trygghet inte bara undanhåller oss önskvärd kunskap, den ger oss inte heller några möjligheter att skapa ett meningsfullt liv. Frånvaron av äkta förpliktelser till varandra och dess medföljande risker, leder oss till en bedräglig och vad han beskriver som postmodern nihilism (2002:110).

Jeg har antydnet, at hvad meningen med vores liv angår, gør nettet i realiteten livet dårligere, ikke bedre. At leve livet på nettet är tilltrækkende, fordi det eliminerer sårbarhet og forpligtelse, men hvis Kierkegaard har ret, eliminerer dette fravær af lidenskab også nødvendigvis livets mening (2002:135).

Överlag är det en lättläst och välstrukturerad text som Dreyfus bidrar med. Vidare är det en viktig uppgift han tar sig an när kroppen introduceras i denna ofta digitalt orienterade diskussion. På ett tämligen stringent sätt ställer han argument om ett liv i cyberspace mot ett socialt liv utanför, och erbjuder en klargörande utgångspunkt för alla som börjat brottas med frågor om teknik-männi-

ska. Läger vi sedan till att han visar på gamla klassiska tänkares relevans i den kunskapsdiskussion som annars förknippas med den allra nyaste IT-utvecklingen, så måste boken sägas vara läsvärd. Allt för ofta tar vi oss an den senaste litteraturen när företeelser som IT, cyberspace, Webben skymtar förbi. Dreyfus däremot för in en rad klassiker och låter dessa belysa vad som kan beskrivas som olika alienationsproblem i kölvattnet av den kroppslöshet som cyberrymden kännetecknas av. Inte minst tänkvärdt blir det när han ställer Habermas bekymmer för offentlighetens dygder mot Kierkegaards konstaterande från 1846 att det "ikke findes nogen måde at frelse den offentlige sfære, eftersom det lige fra første færd i modsætning til konkrete, engagerede har været nivelleringsens kilde" (2002:104). Den snuttifieringskritik som riktas mot informationstekniken möter ett över 150 år gammalt eko.

Samtidigt är det just här som argumenten börjar knaka. Vi får anledning att fundera över hur långt Dreyfus argumentation egentligen bär. Vilket bidrag är det han lämnar till diskussionen om ett oengagerat och kroppslöst digitalt leverne, när en stor del av texten visar på gamla problems fortsatta relevans? Hans upplägg och tillvägagångssätt tycks åtminstone för mig göra det svårt att upprätthålla ett initialt anspråk på en ny teknik som verkligen förändrar samhället i grunden. Visserligen kan hans filosofiska undersökning, om ett eventuellt liv på nätet, slå hål på en del populära texter där tekniken endast hyser spekulativa fördelar. Han levererar argument som inte låter oss falla i en okritisk fälla. Men det tycks som om han därmed förpassar sig själv till gamla hederliga gesellschaftsdystopier, som även leder till ytterligare frågor om varför den tekniska utvecklingen nödvändigtvis utesluter ett meningsfullt liv. Teknik framstår här lätt som en extern kraft, bortom vår gemensamma räckvidd, och som till råga på allt drabbar oss med full kraft. Men varför måste cyberspace förstås som en annan planet, kolonialiserat av isolerade och kroppslösa individer? Teknisk utveckling har trots allt förknippats med olika former av dramatisk social utarmning i snart två hundra år, och vi kan fortfarande inte se någon ensidig katastrof.

I förlängningen är det vidare svårt att empiriskt bekräfta Dreyfus skarpa distinktion mellan ett kroppslöst kommunicerande på nätet och kroppsburna möten ansikte mot ansikte. Han gör felet att, som den på området namnkunnige sociologen Barry Wellman (1999:8) uttrycker det, "treat the Internet as an isolated phenomenon without taking into account how online interactions fit with other aspects of people's lives". Förvisso är det sant att kroppslösheten är en

begränsning i den digitala kommunikationen, inte minst om man avser att gå på djupet i sin kunskapsutveckling. Men de som kommunicerar och söker kunskap rör sig faktiskt i en bredare social verklighet. Dreyfus försök till renodling blir vidare anmärkningsvärd eftersom flertalet forskare idag faktiskt försöker komma ifrån en dystopisk/utopisk bild som gör teknik till en extern kraft (Dutton 1999). Det anses helt enkelt viktigt att beakta att socialt liv inte utesluter våra virtuella gemenskaper, eller att Internetmissbruk och teknostress faktiskt har sina sociala villkor. Vi finner idag studier där exempelvis skolungdomar går hem efter skolan och fortsätter att umgås med sina klasskamrater via Internet, och även när kända säkerhetsexperter påpekar att "amateurs hack systems, professionals hack people", vittnar det om att de förstår vikten av en social och kroppsburen kontext (Economist 2002:11).

Här kan tilläggas att det också blir svårt att förstå varför Dreyfus hävdar att Internet har sådana dramatiska konsekvenser när tekniken ändå bara tillskrivs begränsningar. Vad är det egentligen som utarmar vårt mänskliga engagemang, om Internet inte har kapacitet för annat än snuttifierad och relativt enkel kommunikation/informationshantering? Kanske skulle han själv hänvisa till tidigare nämnda osäkerhetsundvikande, men det är i så fall en form av riskhantering som knappast torde ha uppstått med Internet. Det går i varje fall inte hävda att vi började undvika osäkerhet i och med internets utbredning från 1990-talets mitt, och om svaret istället finns i en vidare social kontext kan vi återigen fråga oss varför han endast ägnar sig åt förutsättningarna för ett kroppslöst liv på nätet. Det ska dock påpekas att inte heller Dreyfus lyckas upprätthålla sin skarpa distinktion när han i avslutningen presenterar egna recept mot ytlig kunskap, nihilism och bristande engagemang. När det gäller hans egna erfarenheter och råd utesluter alltså inte digital och social kontext varandra. Även om han inte undersöker området påpekar han istället att vi i sökandet efter kunskap kan kombinera ett kroppslöst cyberspace med ett kroppsburet socialt agerande. Lyckligt nog tycks han inte vara den ende som upptäckt det.

Selv om færdighedsindlæring kræver engagement og risiko, og selv om professionelle og kulturelle færdigheder kun kan videregives fra krop gennem mesterlære, er der inden for undervisning stadig mange måder at kombinere den gammaldags forelæsnings og diskussions fordele med nettets styrke (Dreyfus 2001:129).

Sammanfattningsvis formulerar Dreyfus tänkvärd kritik mot en kroppslös kunskapsyn som med jämna mellanrum återfinns i diskussioner om Internets betydelse. Han erbjuder oss en stringent och lättbegriplig argumentation som leder oss bort från ett okritiskt förhållningssätt och betonar vikten av både kontext och kropp (vilket är ett grepp som även kan ge uppslag i en tilltagande diskussion om kroppsburen informationsteknik). Vi ska helt enkelt inte förvänta oss annat än att den nya tekniken har sina begränsningar. Intressant är då vidare att han lyfter fram dessa tekniska tillkortakommanden med hjälp av ett flertal klassiska tänkare. Detta får oss emellertid att undra över hur långt dessa resonemang bär. Med hjälp av en gammal debatt ger han oss behändiga illustrationer som dock antyder att diskussionen om Internet inte nödvändigtvis behöver förstås som ny, och därmed blir inte heller Dreyfus egna oro för en annorlunda och mer omfattande utarmning särskilt sannolik. Förutsättningarna för att hävda att det faktiskt är en teknik som förändrar samhället i grunden undergrävs när han på ett konventionellt vis konstanthåller dess begränsningar och formulerar sin relativt sedvanliga gesellschaftskritik. Slutligen kan man fråga sig om Dreyfus inte borde ha valt en annan titel för sin bok, en som handlar om frånvaron av liv på nätet.

Referenser

- Dreyfus, Hubert L. (1972) *What computers can't do: a critique of artificial reason*, New York: Harper & Row
- Dreyfus, Hubert L. (1992) *What computers still can't do: a critique of artificial reason*, Cambridge, MA: MIT Press
- Dutton, William H. Red. (1999) *Society on the Line – Information Politics in the Digital Age*, Oxford: Oxford University Press
- Liedman, Sven-Eric (2001) *Ett oändligt äventyr – om människans kunskaper*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Wellman, Barry red. (1999) *Networks in the global village – Life in Contemporary Communities*, Boulder, Oxford: Westview Press
- Economist* (2002) "Securing the cloud – A survey of digital security", October 26th – November 1st.

recension

AV KARIN WIDERBERG

Institutt for sociologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, Norge

Merete Hellum (2002) *Förförd av Eros: Kön och moral bland utländska kvinnor bosatta på en grekisk ö*. Akademisk avhandling, Göteborg Studies in Sociology no 12, Department of Sociology, Göteborgs universitet.

Kön och moral som diskursiv erfarenhet

Som opponert på Merete Hellums avhandling – *Förförd av Eros: Kön och moral bland utländska kvinnor bosatta på en grekisk ö* (2002) – vill jag i denna recension koncentrera mig på några teman och frågor som hennes arbete aktualiserar och som jag menar är viktiga teoretiskt och politiskt. Men allra först ett försök till sammanfattning och några ord om avhandlingens syfte, material, metoder och angreppssätt.

Avhandlingens syfte är att undersöka hur en grupp invandrade kvinnor skapar mening av kön och moral, för att härigenom bidra till en förståelse av hur kön produceras eller, som vi kanske idag oftare uttrycker det, hur kön göres. Tanken är att det är just i ändringssituationer som detta görande av kön blir mer synligt för oss. Det är när vi måste förhandla om könsinnebörder som köns-mönster och könsnormer – både invanda och ”främmande” – blir tydliga. Genom att studera en grupp kvinnor som inte bara har bosatt sig i en annan kultur, utan som där också ingått i en kärleksrelation med en inhemska man, skulle vi sålunda kunna lära oss något – inte bara specifikt om hur denna grupp kvinnor gör kön i en ny kontext, utan också något ”allmänt” om hur kön göres i samhällen med en demokratisk grundstomme (d v s samhällen där kvinnan, formellt sett, tillerkänns mannens individstatus). Vad kan vi med andra ord via dem lära oss också om oss själva?

De mer konkreta och vägledande frågorna i Merete Hellums arbete har varit; På vilket sätt tolkar och skapar kvinnorna kön i denna situation av förändring? Vilka områden skedde detta på och vilka områden var de viktiga i denna meningsskapande verksamhet? Och hur gjordes det där och då? Vilken roll spe-

lade moral och vad slags moral handlade det om?

Frågorna indikerar angreppssättet. Merete Hellum är ute efter förståelserna – diskurserna – och tänker sig att dessa inte bara blir tydliga, utan kanske också genereras, på vissa områden. Diskurserna önskar hon med andra ord kontextualisera. Det är alltså den diskursiva göringen av kön hon är ute efter och inte ”själva göringen i sig” (beteendet eller fakticiteten, för att använda Sartres ord). Det teoretiska perspektiv hon använder sig av är en variant av poststrukturalism där språkets roll i iscensättelsen (hennes term) av könet innanför den heterosexuella matrisen (hennes term) står i centrum. Som empiriskt inriktad sociolog kommer hon dock inte undan erfarenhetsbegreppet, men genom att koppla det till sitt teoretiska perspektiv och benämna det ”diskursiva erfarenheter”, tydliggör hon hur hon menar att det både bör förstås och utforskas.

Materialet är baserat på 9 månaders fältarbete i två perioder – höst och vinter samt vår och sommar. Hon har varit ”medverkande observatör” (hennes term) och ”främmande väninna” (hennes term) i förhållande till sina forskningssubjekt. Under en tioårsperiod har hon besökt ön och bott och arbetat där under kortare eller längre perioder vilket, som hon säger, gjorde det omöjligt för henne att fritt välja forskarposition. Hon har sålunda både umgåtts och arbetat med forskningssubjekten, som är 14 till antalet. Det är deras, som hon benämner det ”interaktiva berättelser”, d v s berättelser som uppstår i interaktioner med människor och som berättas genom sociala iscensättningar, som utgör det viktigaste materialet i avhandlingen. Dessa har tillkommit i både formella och informella samtal och situationer. Kroppsspråk, känslor men också hennes egna observationer av såväl fysiska som sociala omgivningar används dock som en viktig tolkningsram för de interaktiva berättelserna. Det handlar med andra ord inte bara om diskurs eller, kanske riktigare uttryckt, det handlar om flera olika typer av språk (t ex kroppsspråk) och flera olika typer av röster (t ex hennes egen röst som iakttagare kontra hennes röst som deltagare). Materialet är med andra ord en produkt både av de metoder hon tagit i bruk (observation, samtal, intervju och minnesarbete) och av de situationer de föregått i: på kaffe hemma hos någon, i umgänge med flera andra, ute på bar, på jobbet mm.

Vad är det då hon finner? Jo, som hon själv säger ”att kvinnorna genom sina tolkningar och förhandlingar med olika bilder, förhöll sig till olika innebörder av kvinnlighet” (s 196). De offentliga bilderna i hemlandet av dem som ”dumma, naiva, fula eller med psykiska problem” var t ex en positionering som kvinnor-

na försökte distansera sig gentemot. Hon finner också att olika kvinnligheter förhandlades fram genom att de sattes upp mot varandra och inte bara genom att de sattes upp mot bilder av manligheter. Medan kvinnligheten gavs många olika innebörder, gavs manligheten dock bara två; den grekiske mannen och min man, där den grekiske mannen blev ”den andra” (passionerad, primitiv och otrogen) som deras man positionerades som annorlunda än. Ett par bilder av utländska kvinnligheter dominerar: ”Det neokoloniala förhållningssättet” (modern, överordnad, självständig, smal, vacker, sexig) som kontrasteras mot andra kvinnligheter, som utländska kvinnor från östblocket (beräknande), andra typer av turisttjejer (vulgära) och grekiskor (uppoffrande, sexuellt passiva). Ett annat förhållningssätt är det ”traditionella förhållningssättet” där den utländska kvinnligheten inte tolkas i positiva ordalag; istället handlar det här om att vara omhändertagande och anpassningsbar, en bild som är lik den av den grekiska kvinnan. I ytterligare ett annat sätt att tolka och förhandla kvinnlighet används ett ”kosmopolitiskt förhållningssätt”. Här knyts jämställdhet, könsfördelning eller intressen av att ”vara till för sig själv” till det att vara kosmopolitisk och inte till att vara utländsk eller grekisk. Det är en kvinnlighet som framställdes som mer flytande.

Genom sitt sätt att iscensätta kön skapade kvinnorna samtidigt kvinnomoral. Kvinnornas iscensättningar ändrade sig utifrån vilken ”socialt värderande blick” som respektabiliteten skulle vinnas – grannarnas, mannens, svärfamiljens eller svärmoderns blick, det grekiska kvinnorummet, mansrummet, det utländska kvinnorummets olika umgängeskretsar eller forskarens blick. Kampen om kvinnomoralen handlar om en kamp om det kvinnliga könet, och att den är kontextuellt bestämd, det visar Hellums avhandling med all önskvärd tydlighet. Men alla kvinnorna i studien brottas dock med samma fråga: hur blir jag respektabel? Kanske kvinnors tiotusenkronorsfråga... Att känna sig säker – som Hellum säger, och som jag menar inte nog kan understrykas – ”handlar inte i första hand om fysiskt skydd utan om en annan form för skydd. Genom att erövra tolkningsföreträdet gällande kvinnomoralen, så att det gränslösa kvinnliga könet kunde framstå som respektabelt, försökte kvinnorna att skydda sitt eget kön mot symboliskt våld. En typ av våld som blivit så normaliserad inom den heterosexuella matrisen att kvinnor själva förvaltar kvinnligheten genom de normer och värderingar som omger denna” (s 202).

Detta är ett stort arbete i litet format, bara 205 s + summary, appendix och litteraturlista. Stort därför att det täcker de stora frågorna – vad kön och moral är

och hur det göres – och för att det söker kasta ljus över flera teman, med olika empiriska ansatser. Och det är konsekvent och gediget genomfört. Det har sålunda varit både lärorikt och spännande att läsa. Samtidigt är det alltid något i arbeten där allt tycks hänga ihop och alla svar vara givna som provocerar till eftertanke och invändningar. Och det är några av de frågor som detta arbete har väckt, och som jag menar är av generell relevans i all forskning, som jag önskar fokusera på här. Dessa frågor handlar ”naturligtvis” om relationen mellan teori och empiri eller, som jag brukar kalla det, ”översättningsproblematiken”.

Trots sitt diskursperspektiv har Hellum inte valt att vare sig producera eller analysera materialet för att få fram subjektpositioner i olika diskurser. Det är en analysform som skulle ha kunnat göra det möjligt att tydligare analysera de olika positioner Hellum själv intar och som de positionerar henne till under samtalen. Som det nu är flyter de ihop och blir till något problematiskt istället för att göras till ett fruktbart redskap för att få fram just diskurser. Om förhandlingar om och via diskurser är det man är intresserad av, så verkar det sålunda ligga nära till hands att utföra en diskursanalys med fokus på subjektpositioner. Att Hellum inte har valt den diskursanalytiska ansats som hennes uttalade problemställning torde peka mot beror nog på att hon först och främst velat utföra ett fältarbete och då använda även andra material och metoder. Det innebär dock att det föreligger en viss spänningen mellan problemställning och fokus, å ena sidan, och metoder och material å andra sidan.

Det sätt som Hellum verkar ha bedrivit fältarbetet på, det material hon lägger fram och hennes sätt att analysera det, är på många sätt likt det som utförs inom traditionell samhandlingsteori (t ex Goffman som hon också refererar till). Detta diskuteras dock ej och man kan fråga sig i vilka avseenden det poststrukturalistiska perspektivet egentligen ”makes a difference”.

I samhandlingsanalyser ligger fokus naturligtvis mer på handlingarna i sig, på själva göringen, än på den uttalade förståelsen härav, det vill säga diskursen. Hellum har valt det sistnämnda fokuset, samtidigt som hennes observationer av göringen, t ex hurdan ordning de har hemma och hur rent de har det, *för henne* utgör en viktig kontextuell tolkningsram för kvinnornas diskurser. Detta tycker jag i och för sig kan vara både ett fruktbart och viktigt grepp som kan lägga en grund för en ny typ av diskursanalyser, men det förutsätter då att dessa observationer, och dess material om göring, problematiseras i förhållande till diskursperspektivet. Hur hennes sätt att se och observera, kategorisera och begrepps-

fästa, är diskursivt bestämt hade behövts lyftas fram. Nu blir hennes observationer stående som en typ av fakta, en faktisk bakgrund (ett bollplank för kvinnornas diskurser) som bara hon har kontrollen över. Hennes observationer utgör, såvitt jag kan se, inte heller något som hon lägger fram för kvinnorna, så att de kan kommentera och tolka hennes sätt att se. Därmed förvandlas observationerna till en fakticitet och det blir för mig ett klart brott mot det teoretiska perspektiv hon förfäktar. Hennes teoretiska perspektiv är med andra ord empiriskt inte helt genomfört. Både hennes empiriska tillvägagångssätt och hennes analys är bitvis mer förenlig med det vi tänker på som samhandlingsteori.

Hellums försök att knyta ihop olika teoretiska perspektiv (erfarenhet och diskurs) och olika empiriska metoder (observation, intervju mm), kommer till uttryck i ett par av de begrepp hon lanserar. Det ena är ”diskursiv erfarenhet” som för mig blir problematiskt mot bakgrund av hennes uttalade förståelse av att alla erfarenheter är diskursivt bestämda. Hennes begrepp ger då intryck av att det finns erfarenheter som inte är diskursiva. Implicit byggs sålunda begreppet upp under en dikotomi som hennes perspektiv är ute efter att radera. Det andra begreppet är ”medverkande observatör”. Hur detta begrepp skiljer sig från deltagande observatör, får vi ingen redogörelse för. Och då blir det svårt att avgöra hur fruktbart det är.

Det sätt att bedriva fältarbete som Hellum har valt, som har inneburit att hon gått in i olika kontexter och i olika roller i förhållande till subjekten, väcker naturligtvis en mängd olika frågor, inte bara av etisk art utan också när det gäller vad slags kunskap som erhålles. Hennes forskarroll har ofta varit oklar, som hon själv uttrycker det, både för henne och för kvinnorna. Hellum säger att hon ”informerat dem om att allt de sa och gjorde kom under luppen” (s 52) och vidare att det kan hända att kvinnorna ”glömde bort detta när vi umgicks utanför de definierade formella samtalssituationerna” (s 52). Man undrar naturligtvis om hon då använt sig av detta material, om de visste om när hon observerade dem och hur dessa observationer skulle användas. Hennes framställning är här oklar och blir särskilt problematisk när det gäller skvallrar. Här säger hon: ”Hade jag använt mig av bandspelare eller antecknat när det skvallrades, hade jag brutit mot det förtroende som kvinnorna gav mig, då de genom skvallret involverade mig i deras ’hemligheter’” (s 55). Om kvinnorna å ena sidan och på ett plan visste att hon skulle använda allt om dem – vad de sa och vad de gjorde – men å andra sidan ofta glömde bort det, hur borde eller kunde hon ha handlat etiskt? Och hur menar hon

att hennes diffusa roll kan ha påverkat vad hon fick insyn i och vad hon fick höra? Dessa frågor borde Hellum ha reflekterat betydligt mer över.

En annan fråga rörande relationen teori och empiri handlar mer om vad slags kunskap som produceras, dvs vad den teoretiska utgångspunkten får oss att se. I kapitel 2, under avsnittet "maktbegreppet", ges en ytterst förenklad och, vill jag hävda, felaktig bild av det så kallade "traditionella feministiska synsättet" (s 29). Hellum skriver: "När makten blir till något som utförs i språket avpersonifieras den och kan utövas av alla (kvinnor kan använda språket som makt lika mycket som män). Ett sådant maktbegrepp omöjliggör det traditionella feministiska synsättet att gruppen kvinnor skulle vara förtryckt genom gruppen mäns maktinnehav" (s 29). Det traditionella feministiska synsätt som här svartmålas har aldrig varit någon tradition inom feministisk forskning i Skandinavien. Det är en poststrukturalistisk konstruktion. Ideologier rörande maskulinitet och inte män har varit både utgångspunkt och fokus i tidigare kvinnoforskning. Jag kan hålla med om att tyngdpunkten har förskjutits, men inte om att göring och språk tidigare inte skulle ha varit utgångspunkten. Tvärtom. Samma poststrukturalistiska konstruktion gör Hellum – återigen när hon skriver historia – när hon påstår att kroppen försvann inom feministisk sociologi på 70-talet och "återinfördes däremot inom feministisk sociologi på 80-talet bland annat genom Bryan Turners arbete (*The body and society. Explorations in social theory* 1984)" (s 20). Här satte jag verkligen i halsen! Vad är då hela forskningen om sexualiserat våld; om kropps-, omsorgs-, födslo- och kärleksarbete; om det emotionella arbetet, mm? Med andra ord: all den forskning som utgjort underlaget för den typ av teoretiserande vi finner i Turners arbete, men som också utgjort underlag för politiska reformer.

Det är emellertid inte detta jag vill fokusera på här, även om jag är starkt kritisk mot den avsaknad av reflektion som det här ges prov på, där ett perspektiv ges ett odiskutabelt tolkningsföreträde när historia ska skrivas. Det jag istället vill ta upp är att det som spöket traditionell feminism anklagas för också kan användas på det poststrukturella perspektiv Hellum själv tar i bruk. "Den heterosexuella matris" och "den manliga blick" (hennes termer) som vi här ställs inför låser lika mycket fast vår förståelse i reproducerande och låsta mönster som ett offerperspektiv gör. Hellum skriver t ex: "Kvinnligheten i sig har ingen diskursiv makt att operera som en auktoriserande berättelse. Det är manligheten som genom den manliga heterosexuella blicken auktoriserar definitioner av

kvinnlighet” (s 170). Perspektivet gör att allt vi ser inordnas under dessa lagar. Vi ser reproduktionen, visserligen i alla dess variationer men dock som reproduktion. Perspektivet lämnar lite utrymme för brott och ändring. Därför ligger också fokus i denna avhandling på reproduktion av kvinnlighet enligt dessa lagar och inte på eventuella brott mot lagarna. Som sådant öppnar detta perspektiv lika lite för ändring som spöket traditionell feminism. Här saknar jag en problematisering av analysnivåer. Att utgå ifrån grundläggande principer på ett abstrakt plan får inte förhindra att ändringar och brott på lägre abstraktionsplan tas på allvar. Och det är och bör vara en empirisk fråga när ändringarna blir så stora att principen har urvattnats eller mist sin kraft. Jag tycker att det i Hellums material låg ting som kunde ha tolkats som en ”invadering” av den manliga blicken eller att kvinnorna åtminstone hade lyckats grumla den. Begreppen ”den manliga blicken” och ”den heterosexuella matrisen” kan sålunda snarare avslöja än avslöja hur kön göres.

Man kan också fråga sig hur denna bild av kvinnlig underordning och köns-moral egentligen skiljer sig från t ex Simmels, Frigga Haugs och Rita Liljeströms framställningar. Jag ser stora likheter, men Hellum diskuterar inte sina fynd i relation till vad som tidigare skrivits härom – kanske för att de representerar ”traditionell feminism”? Härigenom konstrueras den poststrukturalistiska förståelsen som något nytt, när det är just detta ”nya” som borde ha problematiserats genom att jämföras med tidigare förståelser.

Knutet till de frågor jag tagit upp här är också min upplevelse av att skillnaderna mellan kvinnorna – i bemärkelsen att de kommer från olika land, där kön göres också diskursivt olikt – försvinner eller osynliggörs. De delas in på ett nytt sätt (neokolonialt, traditionellt, kosmopolitiskt), som är diskursivt bestämt och som kunde ha använts inom en bestämd kulturkrets, t ex här hos oss i Sverige. Därför blir också kvinnorna i sina förhandlingar märkligt lika oss andra kvinnor. Detta kan naturligtvis tolkas som att det finns generella sätt att förhandla och göra kön och moral på i väst men det kan också tolkas som att andra kulturellt bestämda sätt osynliggörs med denna diskursiva ansats, där ”kulturell bakgrund” inte stått i fokus. Trots att de lokala diskurserna förstås som kontextavhängiga sätts inte den yttre kontexten och det som genererar diskurserna i fokus. Därmed blir det en tendens till essentialisering av diskurserna, av hur kvinnlighet och köns-moral göres. Ser t ex verkligen kvinnorna från Skandinavien på mäns sexualitet på samma sätt som kvinnorna från England eller Australien? Det

skulle i så fall betyda att jämställdhetsgöringen i våra länder inte avsätter sig i bilder som är relevanta för våra kvinnor när vi förhandlar om kön, vilket så vitt jag kan se inte stämmer med forskningen på fältet (t ex Eva Magnussons forskning som Hellum refererar till).

Avhandlingen kan, vilket jag försökt problematisera här, läsas som en redogörelse för hur kön göres och förhandlas, generellt sett. Trots lokala variationer så är det den manliga blicken och den heterosexuella matrisen som råder. Allt faller sålunda till sist in under de övergripande mönstren för underordning och dess hantering. All makt tycks ligga i själva diskurserna; var de kommer ifrån – hur de genereras – och hur det kämpas om definitionsmakten får vi här bara en lokal bild av. Den yttre ramen eller kontexten härför synliggörs inte. Därför kan man t ex bli sittande igen med en bild av skvaller som något typiskt kvinnligt, istället för att vi ges en förståelse för de relationer och strukturer som positionerar kvinnor till dylika samhandlingsformer. Ett sätt att synliggöra den yttre ramen och dess relationer vore att använda ett Bourdieu-inspirerat perspektiv och visa på fältet och kampen och vilka grupperingar som kämpar om definitionsmakten. En koppling till den yttre kontexten och strukturen och dess relationer kunde ha tematiserats och problematiserats för att undvika att diskurserna blir svävande fritt och därmed essentialiseras. Själv ser jag det som viktigt att just vi som sociologer gör detta arbete, d v s förankrar diskurserna i strukturer och relationer och visar på hur de kan uppkomma, reproduceras och ändras.

De teman jag tagit upp här är de stora och svåra frågor som vi alla brottas med och bör brottas med. Mina kritiska kommentarer handlar därför mer om att Hellum kunde ha reflekterat och varit mer frågande och kritisk gentemot det perspektiv hon valt än att hon "gjort fel". I hennes sätt att närma sig ett tema ligger det faktiskt en potential för hur vi som sociologer skulle kunna arbeta just med erfarenheter som inkluderar ett diskursperspektiv. Det behöver dock vidareutvecklas, och hur det kan göras har jag försökt antyda här. Att subjekten både tilläts och inbjöds att reflektera över Hellums erfarenheter, d v s forskaren blev till ett forskningssubjekt för dem, är faktiskt en infallsvinkeln som kan utvecklas till en regelrätt metod, just för att få fram perspektiv och diskurser men även för att göra forskaren klar över sina egna perspektiv och diskurser.

Låt mig avslutningsvis få understryka det jag inledde med. Detta är ett stort och spännande arbete som borde kunna inspirera många både på "erfarenhets- och könsfältet" och som Hellum – men också sociologiska institutionen i Göteborg – har all anledning att känna sig stolta över.

recension

AV GÖRAN AHRNE

Sociologiska institutionen, Stockholms universitet

Martin Lind (2002) *Det svårgripbara nätverket: En sociologisk studie av företagare i nätverk*. Örebro: Örebro Studies in Sociology 3.

Martin Linds avhandling har trots titeln "Det svårgripbara nätverket" ett tydligt och ambitiöst syfte. Han ställer två frågor: 1) Vad är nätverk och 2) Hur fungerar nätverk? För att försöka besvara dessa frågor gör han två undersökningar, dels en teoretisk litteraturgenomgång och dels en empirisk undersökning av fyra olika nätverk.

I sin genomgång av den teoretiska litteraturen om nätverk konstaterar Lind inledningsvis att nätverksbegreppet blivit något av ett modeord och han redovisar en genomgång som han gjort av begreppets förekomst i några databaser. Här visar det sig att förekomsten av begreppet nätverk framför allt ökat dramatiskt i mer populärvetenskaplig press. Inom samhällsvetenskapen har det inte skett någon påtaglig ökning. Därefter går han igenom en flora av definitioner av nätverk, vad olika författare menar när de talar om nätverk. Och han urskiljer ett antal olika innebörder, åtminstone ett drygt 10-tal. Bland dessa gör han en grovkategorisering som delvis bygger på olika vetenskapsteoretisk status. Här finner Lind fyra typer av nätverksbegrepp. Det första kallar han nätverksperspektivet och det bygger på epistemologiska antaganden. Nätverksperspektivet innebär att man betraktar den sociala verkligheten som ett nätverk. Den andra kategorin av begrepp betraktar nätverk som fenomen. Denna kategori utgår ifrån ett ontologiskt antagande om att nätverk existerar, att de går att studera och att de har vissa kännetecken. Den tredje typen av nätverksbegrepp har en metodologisk utgångspunkt. Här blir nätverksanalysen till en forskningsmetod. För det fjärde urskiljs ett nätverksbegrepp där nätverk och nätverksbyggande ses som en utvecklingsmetod. Här kan man tala om nätverk som praktik.

Martin Lind argumenterar för att det är väsentligt att skilja dessa olika nätverksbegrepp från varandra och han förhåller sig kritisk till mycket av den existe-

rande nätverksforskningen för att man inte skiljer på dessa olika aspekter av nätverk. Detta är en mycket viktig och väl motiverad kritik. Alltför mycket nätverksforskning har haft metoden som sina utgångspunkter eller också använder man tanken om nätverk som ett sätt att se på samhällsprocesser eller ofta som en idealbild av relationer av de mest skilda slag. Nätverk har idag fått en positiv klang. Därför blir det viktigt att som Martin Lind gör i sin avhandling rikta in sig på att förstå nätverk som fenomen och ställa frågor som till viss del kan verka naiva, det vill säga att fråga sig vad nätverk egentligen är för något och hur de fungerar.

Resten av den teoretiska undersökningen ägnar Lind åt en genomgång av de fyra olika sätten att betrakta nätverk. Här ägnar han mest uppmärksamhet åt nätverk som fenomen och nätverk som metod. När det gäller nätverk som fenomen handlar det mest om teorier om produktionsnätverk som till exempel Piore och Sabel eller Manuel Castells. I avsnittet om nätverk som metod görs en ganska ingående beskrivning av olika förekommande metoder som grafteori, matriser och blockmodellering. Här diskuterar Lind också Ronald Burts teori om strukturella hål.

Efter denna litteraturgenomgång gör Lind en preliminär begreppsbestämning där han urskiljer några olika nivåer och egenskaper i nätverk. Han talar om nätverkets delar som bindningar, objekt och struktur. Bindningar är de relationer som binder ihop olika objekt. Här diskuteras bland annat begreppen starka och svaga band. Lind använder termen objekt istället för nod för att betona att objekten har ett innehåll, att de har bestämda egenskaper. Slutligen talar Lind också om ett nätverks emergenta egenskaper som till exempel minskade transaktionskostnader, flexibilitet och diffusion.

Därefter fortsätter Lind sin teoretiska undersökning om vad nätverk är för något genom att se till nätverkets rumsliga egenskaper; om ett nätverk är beroende av en viss plats. Här konstaterar han att en hel del litteratur om nätverk handlar om regioner. På så sätt tycks nätverk ofta ha en rumslig förankring. Men Lind argumenterar för att detta inte är nödvändigt och hans slutsats är att nätverk som fenomen inte är rumsligt avgränsade. Lind gör ytterligare en undersökning om förhållandet mellan fenomenen nätverk och organisation. Här urskiljs tre sätt att se på förhållandet mellan nätverk och organisation: nätverk kan ses som organisationer, organisationer kan ses som nätverk och slutligen kan nätverk och organisation ses som olika fenomen. Linds slutsats är att nätverk och organisationer är olika typer av fenomen även om de också är relaterade till varandra genom att organisationer kan bilda nätverk och att det kan finnas nät-

verk mellan organisationer.

I sin empiriska undersökning av fenomenet nätverk har Lind valt att studera fyra företagsnätverk. Det rör sig om tre fall där relationerna mellan de ingående relativt små företagen är formaliserade i någon form av ekonomisk förening. I ett fall är relationerna mellan företagen inte formaliserade utan hålls samman av en person som bygger nätverk av relationer mellan företag i en speciell tillverkning inom trävarubranschen. I två av fallen handlar det om mindre företag i verkstadsbranschen och i ett fall om konferensanläggningar. I de olika fallen ingår från 5 till drygt 20 företag.

Metodiskt bygger fallstudierna på intervjuer med företagsledare och andra samt också på studier av olika typer av dokument om verksamheter av olika slag. Fallstudierna redovisas i enlighet med de begrepp som togs fram i litteraturgenomgången: bindningar, objekt, struktur samt emergenta egenskaper. I fallredovisningarna ges också en redogörelse för nätverkens uppkomst och övriga verksamhet.

Vilka svar ger då fallstudierna på de två frågorna om vad nätverk är och hur de fungerar? När det gäller bindningar kommer Lind fram till att de är av minst två slag: dels personliga relationer och dels någon form av praktik. I de fallstudier som finns i avhandlingen utgörs praktiken i samtliga fall av produktionskedjor. Han framhåller också att dessa bindningar är av en tillfällig karaktär och att de ganska lätt kan förändras, vilket är något av styrkan med nätverk. Därav följer att bindningar inte heller kan vara alltför starka och det bör inte finnas alltför starka band av lojalitet inom ett nätverk. Parterna ska inte vara förlovade, som en av intervjupersonerna uttryckte sig. Naturligtvis får de dock inte heller vara alltför svaga.

När det gäller objekten diskuterar Lind om det är företagen eller enskilda personer/ägare som är knypunkterna i nätverken och han kommer fram till att det är personerna. Han säger att nätverk i grunden består av personer. När det gäller nätverkens struktur finner Lind att det i varje nätverk finns flera olika strukturer beroende på vilka bindningar man undersöker. De personliga relationerna sammanfaller inte självklart med produktionskedjorna. I det större nätverket, vilket Lind analyserar med hjälp av grafer och blockmodeller, finns också olika produktionskedjor.

Listan över nätverkens emergenta egenskaper har blivit ganska lång i avhandlingens slutsatser. Förutom de som angetts ovan återfinns här olika bufferteffekter som till exempel att andras kunder kan bli egna kunder eller att man kan

utnyttja andras kapacitet. Nätverken ger också sociala vinster i form av en positiv anda och gemenskap mellan företagarna. Ifråga om nätverkens rumsliga bestämning visar fallstudierna att det finns fördelar som hänger samman med rumslig närhet. Samtidigt visar särskilt ett av fallen att det är fullt möjligt att bygga nätverk över ansenliga geografiska avstånd. Således kan man inte säga att nätverk förutsätter en rumslig närhet även om det kan underlätta kontakter. Fallstudierna bekräftar också tesen om att nätverk och organisationer är olika fenomen. Lind ser organisationer som ramverk för nätverk.

Som jag nämnt ovan tycker jag att det är en fruktbar utgångspunkt att undersöka nätverk som fenomen och försöka förstå hur de skiljer sig från till exempel organisationer och därmed också peka ut och framhålla vad som är typiskt för ett nätverk, vad det är och hur det fungerar. Och jag tycker mig finna vissa svar på dessa frågor i Linds avhandling. Ett problem, eller snarare en begränsning, i Linds undersökning är dock det urval av fall som han arbetat med. Här finns två problem – dels att dessa fall av nätverk är ovanligt tydliga och väl avgränsade och dels att de från början i stort sett utgår från existerande småföretag som senare kommit att bilda nätverk, i flera fall genom stimulans utifrån. På detta sätt har Lind i sin undersökning fått en begränsad och kanske inte heller helt typisk bild av nätverk.

Martin Lind har fångat in en viktig aspekt av nätverk när han gör en distinktion mellan personliga relationer och praktik. Men kanske han går för långt när han ger praktiken ett primat. Han kommer fram till att de personliga relationerna är tillfälliga och riskerar att dö ut utan en praktik. Valet av fallstudier har lett Lind till att ge en instrumentell bild av nätverk. Är det dock inte snarare eller oftare så att de personliga relationerna är något som finns latent genom olika former av bekantskap eller släktskap och att dessa personliga relationer plötsligt och under speciella omständigheter kan kombineras med en praktik? Men när praktiken upphör så försvinner dock inte de personliga relationerna utan de kan fortfarande finnas kvar som ett latent nätverk. I en sådan beskrivning blir inte heller existensen av nätverk lika tydlig eller väl avgränsad. Nätverk är ofta just sådana halvexisterande slumrande kontakter som människor kan komma att utnyttja vid speciella tillfällen eller under vissa perioder. Personliga relationer kan uppkomma och finnas latent utan att man behöver lära sig att utveckla någon form av nätverkskompetens, vilket är ett tema som också återfinns i avhandlingen på några ställen. Att lära sig att utveckla nätverkskompetens är ett instru-

mentellt sätt att se på nätverk. Om nätverk på detta sätt kan vara latent och utan några klara gränser och därmed mindre tydliga blir de också svårare att undersöka. Detta är ett generellt problem när det gäller forskning om nätverk, men därför är det också vanskligt att dra slutsatser utifrån studier av vissa typer av ovanligt synliga och väl avgränsade nätverk. Vitsen med åtskilliga nätverk är dessutom just att de ska vara osynliga eller hemliga. Om man på detta sätt komplicerar bilden av nätverk blir kanske listan över nätverks emergenta egenskaper ännu längre men samtidigt antagligen mindre positiv. Till exempel så handlar många nätverk om korruption, kriminalitet eller otillbörlig påverkan. Även om Lind i avhandlingens sista kapitel har ett kort avsnitt om nackdelar med nätverk är detta något som han enligt min mening inte har uppmärksammat tillräckligt. Det är antagligen nödvändigt att tala om olika former eller typer av nätverk: öppna eller slutna, manifesta eller latent, synliga eller osynliga etc. Martin Linds avhandling har på ett utmärkt sätt bidragit till förståelsen av en viss typ av avgränsade och synliga företagsnätverk utgående från manifesta och tillfälliga relationer mellan enskilda personer i dessa företag. Men han har därmed inte kunnat svara uttömmande på frågan vad nätverk är för något. Hans avhandling är dock också enligt min mening ett viktigt bidrag genom sina goda argument för betydelsen av att skilja mellan olika perspektiv på nätverk och vikten av att studera nätverk som existerande fenomen.

recension

AV MARGARETA BÄCK-WIKLUND

Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet

Eva-Marie Rigné (2002) *Profession, Science and the State: Psychology in Sweden 1968–1990*. Göteborg: Sociologiska Institutionen Göteborgs Universitet.

Vilken ställning har psykologin som vetenskaplig disciplin, som profession och som resurs i socialpolitiskt reformarbete? Hur skall man förstå psykologins framträdelseformer, praktiker och kunskapsproduktion?

Med detta som övergripande frågeställningar inleder Eva-Marie Rigné en studie- och analysprocess som visar på oräddhet och frejdighet. Det gäller såväl teoretisk och metodmässigt som i omfattningen och mångfalden av empiriskt material. Det skall sägas från början att *Profession, Science and the State* har en okonventionell form som ligger mellan monografi och sammanläggningsavhandling – men utan en sammanhållande ”kappa”. Avhandlingen inleds med en kort introduktion som närmast har formen av läshjälp. Därefter följer fyra fristående essäer: “Psychologists in search of their self”, “Professional psychology in Sweden in organised action”, “The state and the soul – social policy-making and psychology”, och “Psychology in the system of research and higher education”. De olika essäerna har alla olika studieobjekt, teorier och empiriskt material men behandlar samtliga tidsperioden 1968-1990. Sammantaget konstrueras en komplicerad bild av psykologi och psykologer som aktörer i spelet om inflytande och professionellt utrymme inom den under studieperioden expanderade svenska välfärdsstaten.

Den första essän, *Psychologists in search of their self*, är en analys av Psykologförbundets strategi för att förändra psykologernas yrkesroll och självbild. Empirin är hämtad från tidskriften *Psykolognytt*, Psykologförbundets officiella organ. Materialet består av texter som behandlar psykologernas vetenskapliga bas och relation till sitt praktikerfält samt gränsdragningen gentemot andra närliggande yrkesgrupper, främst socialarbetare och psykiatrer.

Slutet av 60-talet och början av 70-talet var en turbulent tid och inom det svenska Psykologförbundet fanns starka krafter för att förändra bilden av den naturvetenskaplige, experimentellt inriktade testdiagnostikern som villigt bistod med att anpassa individen till ett sjukt samhälle. Initialt sökte man inom Psykologförbundet utan större framgång samarbete med andra yrkesgrupper. Successivt formulerades istället en exklusiv yrkesroll baserad på psykodynamisk teoribildning. Vetenskapligheten betonades och konfirmerades genom att utbildningen omvandlades, förlängdes och befäste sin ställning som akademisk utbildning. 1978 kröntes omvandlingsprocessen med en statlig legitimering.

Eva-Marie Rigné (EMR) placerar in sig i genren vetenskapsstudier som avser ”frågor om hur kunskap uppkommer, accepteras, förvaltas och sprids i samhället” (Hallberg 2001: 13). Mer precist är EMRs intresse inriktat på det sociologiska studiet av kunskap och vetenskap. Med den numera klassiska uppsatsen ”Science as a claims making process” – i Schneiders och Kitsuses *Studies in the Sociology of Social Problems* från 1984 – som förebild formas en argumentativ diskurs om psykologin och dess självbild. Tre centrala teman utmejslas: samhällsnyttan, humanismen och den terapeutiska funktionen. Distinktionen mellan ”cognitive and interpretive claims” förser EMR med de strategiska analysredskapen. De kognitiva anspråken används för att legitimera ”det rätta” teoretiska perspektivet – det psykodynamiska. De tolkande argumenten används för att framhålla psykologens funktion som både förebyggande och hjälpanande i ett alltmer hårdnande och krävande samhällsklimat.

Den psykologiska diskurs som EMR formar genom sin analys visar att ”talet” efterhand ljuder med en enad stämma, och den psykologiska självbilden som terapeut blir alltmer tydlig. Kritiker som framhöll terapeutrollens och den psykodynamiska skolans bristfälliga vetenskapliga bas hade tystnat längs vägen. Genom yrkesrollens omvandling framträder skiljelinjen mellan den empiriskt-experimentella psykologin inom akademin och den psykodynamiskt inriktade psykologin.

Den andra essän, *Professional psychology in Sweden in organized action*, är en studie av det ”professionella projektet”. Den behandlar hur Psykologförbundet – en yrkesorganisationen förankrad inom akademin, med dess kunskapstradition – omvandlas till en facklig organisation som driver krav på höjda löner och egen jurisdiktion. Det empiriska materialet består av Psykologförbundets arkivmaterial och intervjuer med tre av dess ordförande.

Teoretiskt söker EMR utgångspunkter i såväl organisationsteori som professionsteori. Efter omfattande kritiska genomgångar blir resultatet en blandning av båda teoritraditionerna.

Genomgången leder EMR till att dra slutsatsen att traditionell professionsteori inte ger svar på varför vissa yrkesgrupper får professionell status. Tidigare studier har ofta saknat ett historiskt perspektiv och haft en slagsida mot den anglosaxiska världen. Den senare är en kontext som stämmer dåligt med Europeiska förhållanden, och framförallt med villkoren i den nordiska välfärdsstaten. Författaren pekar på det förhållande att det inom professionsforskningen, såväl teoretiskt som empiriskt, fortfarande finns många obesvarade frågor om på vilket sätt en yrkesgrupp får professionell status.

Syftet med den tredje essän, *The state and the soul – social policy-making and psychology*, är att studera samspelet mellan psykologin som en kunskapsresurs och välfärdsstatens socialpolitiska reformarbete. Studieobjektet är psykologernas anspråk på inflytande i socialpolitiska frågor. Teoretiska utgångspunkter hämtar EMR bland annat i Carol Weiss antirationalistiska modell för kunskapsanvändning. Det empiriska materialet består av tre statliga utredningar: Barnstugeutredningen, Socialtjänstutredningen och Barnpsykiatriutredningen, jämte till dem hörande direktiv, promemorior, betänkanden och remisser. I vilken utsträckning fanns psykologer med som experter, i vilken utsträckning kom psykologisk kunskap till användning och i vilken utsträckning resulterade utredningarna i ökad efterfrågan på psykologisk expertis?

EMR konstaterar att i Barnstugeutredningen fanns inga psykologer bland experterna. Den kunskap som redovisas byggde inte på forskning och teorierna tenderade att ha en ideologisk karaktär. Inte heller i Socialtjänstutredningen fanns psykologerna med som experter eller som leverantörer av kunskapsunderlag. Ingen av dessa utredningar ledde heller i praktiken till några landvinningar för psykologisk expertis. I Barnpsykiatriutredningen inkluderades psykologisk expertis efter påstötningar från Psykologförbundet. Den psykodynamiska teoribildningen lanseras, däremot ingen forskning. Utifrån det givna materialet går det inte att styrka psykologernas anspråk på inflytande i det socialpolitiska reformarbetet. EMR konstaterar att: "*What can be seen in all three major inquiries is how scientific psychology is almost entirely absent from the reports*" (s 208).

I den fjärde essän, *Psychology in the system of research and higher education*, studerar EMR hur psykologin institutionaliseras inom akademien, hur den repro-

duceras och dess ställning internationellt. Teoretiskt sägs utgångspunkten vara vetenskapens finalisering och epistemiska drift.

Studieobjektet är vetenskapens olika samhälleliga organisering och representationer. Materialet består bland annat av antalet professorer över tid och dessas olika inriktningar, forskningsprojekt, avhandlingar, bibliografier, samt av en intervjustudie med aktivt verksamma professorer inom ämnet.

Som en röd tråd löper genom denna essä välfärdsstatens olika sätt att styra forskning och högre utbildning. Utbildnings- och forskningspolitiken under studieperioden presenteras och analyseras. Författaren hävdar att universitetens klassiska bildningsideal övergavs för att ge plats för en massutbildning och utbildning för arbetsmarknadens behov. 60- och 70-talets högskolereformer signalerade också en teknifierad kunskapssyn och en rad fristående yrkesutbildningar med högskolestatus inlemmades i universitetssystemet. Nya universitetssämnen tillskapades som en form av "hybrid communities". Forskningsfinansieringen organiserades enligt sektorsprincipen, med forskningsråd riktade till olika kunskapsområden; humaniora, medicin och naturvetenskap. Författaren konstaterar något förvånad att universitetens politisering skedde med i stort sett politisk enighet. De som protesterade var akademikerna själva.

För psykologutbildningen innebar dessa förändringar att grundutbildningens traditionella inriktning på metod- och forskningsorientering sattes under press till förmån för praktiskt inriktade inslag. Resultatet blev en sammanhållen 5-årig utbildning. I dessa avseenden tycks psykologförbundets strävan sammanfallit med en expansiv och interventionistisk välfärdsstat.

EMR granskar den psykologiska forskningens genomslag hos olika forskningsfinansiärer samt inriktningen på ett urval av akademiska avhandlingar. Dessa båda delstudier visar att de traditionella områdena inom psykologin, kognitiv och biologisk, har en stark ställning. Samtidigt framgår att den kliniska psykologiska forskningen har varit mer lyckosam än vad schablonbilden säger. Den bibliometriska studien ger ett magert resultat som dock stödjer bilden av psykologins två huvudsakliga forskningsinriktningar. Intervjuerna med professorerna blottlägger såväl särskiljande som enhetliga uppfattningar. Hos många framkommer en kritisk hållning till den nuvarande psykologutbildningen och ett ifrågasättande av dess vetenskapliga bas.

Profession, Science and the State är ett imponerande verk som vittnar om en osedvanlig ambition och förmåga att analytiskt handskas med olika typer av

empiriskt material och teorier. Avhandlingen ger också prov på förtrogenhet med ett omfattande forskningsfält. Ibland blir presentationen av olika teoretiska perspektiv med sina interna diskussioner väl omfattande och inte helt produktiva för avhandlingen som helhet. En viss omprioritering mellan helhet och delar hade varit värdefullt, ty som läsare saknar man en sammanhållande text som ramar in de fyra essäerna. Det kan kanske tyckas orimligt att efterlysa ytterligare text och analyser med tanke på att verket omfattar dryga 300 sidor – eller kanske just därför? Syftet är ju inte mindre än att analysera psykologin och psykologerna som fenomen i ett välfärdsstatligt sammanhang. En samlad diskussion om stat och styrning hade tvingat fram ett reflexivt förhållningssätt till egna resultat liksom till avgränsningen av den valda studieperioden, 1968-1990. Är 1990 verkligen en självklar analytiskt slutpunkt för en förståelse av psykologins vetenskaplighet och praktik? 1990-talet har utmärkts av omfattande förändringar, bland annat för forskarutbildningen. Mycket talar också för att balansen mellan psykodynamiskt inriktad kunskap och psykobiologiskt har förändrats.

1990-talet har varit en i många avseenden omvälvande period för såväl människors välbefinnande som för universitet och högskolor. Välfärdsstaten har utsatts för de största påfrestningarna någonsin, med mycket mänskligt lidande som följd. 1970-talet innebar stora förändringar vad avser akademisk utbildning på såväl grund- som forskarutbildning. Detsamma gäller också för 1990-talet, i kombination med en massutbildning förlagd vid små högskolor. Under 1990-talet omorganiserades forskningsråden enligt principen ”ett stort allennärådande vetenskapsråd”. Principen kom dock att tillämpas halvhjärtat och vissa kunskapsområden har fortfarande kvar en sektorsinriktning. För psykologernas yrkesutövning aktualiseras under 1990-talet klyftan mellan en biologiskt inriktad psykologi och en psykodynamisk – nämligen i kontroversen om orsaker till och behandlingen av de så kallade bokstavsbarren, DAMP, ADHD etc.

I den första essän utövar författaren en viss självkritik och konstaterar att man med den argumentativa diskursanalysen lätt missar cirkelresonemangen i de olika anspråk som görs, samt att den vidare *kontexten* – i detta fall *välfärdsstaten* – inte inkluderas i analysen. Samma kritiska blick kan riktas mot avhandlingen som *helhet*. Den självklara kontexten för en analys av psykologins kunskapsutveckling, institutionalisering och legitimitet är välfärdsstaten. De olika essäerna innehåller alla avsnitt som behandlar välfärdsstaten. Men det saknas en *sammanhållande* diskussion om vilka hinder och möjligheter som den välfärds-

statliga kontexten inneburit för psykologernas strävan att få legitimitet och vidgad jurisdiktion. Det är uppenbart att Psyklogförbundets agerande till vissa delar passerat som hand i handske med statsmakternas intentioner, bland annat när det gäller att förändra den högre utbildningen. Det är också lika uppenbart att förbundet inte varit lika framgångsrikt när det gällt att öppna upp nya arbetsfält eller att skapa en legitim vetenskaplig bas. EMR markerar genomgående den betydelse hon tillmäter de kontextuella sammanhangen, bland annat genom sitt eklektiska organisationsperspektiv, i vilket hon fokuserar såväl stat som konflikter mellan olika professioner och deras respektive jurisdiktioner. Men eftersom EMR aldrig tar ett överbryggande grepp tvärs över de fyra essäerna så förblir statens roll oklar.

En *samlad* analys av den välfärdsstatliga kontexten hade tvingat fram en diskussion om den faktiska innebörden av den statliga styrningen av forskningen. EMR ger ett vagt svar vad avser den statliga styrningens konsekvenser för psykologisk forskning. Det är uppenbart att det finns skäl att hävda en epistemisk drift vad avser policy och programnivå, där politiska mål vävts in och forskningsområden prioriteras i linje med olika intressegruppers och avnämares krav. Men samtidigt tycks den enskilde forskaren skapa en forskningens frizon. Kanske utgör det statliga systemet för forskningsfinansiering ett löst kopplat system med sina speciella villkor för styrning och påverkan? Resultatet öppnar för en diskussion om politikens möjligheter att tränga ned på gräsrotsnivå. Det empiriska underlaget för analysen av finalisering och epistemisk drift är spretigt och resultatet blir också därefter. Materialet har sammanställts genom vad EMR kallar "mapping", en blandning av psykologins olika uttryck. Resultatet speglar yta på bekostnad av djup. En alternativ strategi hade varit att i stället välja ett antal forskningsprodukter och analysera dem på djupet.

Profession, Science and the State står, som titeln antyder, på tre ben. Professionen får sin beskärda del av teoretiskt underlag och analys. Det gäller även staten trots det som sagts ovan. Men hur ser egentligen EMRs vetenskapsyn ut? Det får vi aldrig reda på. I texten finns passager som skulle kunna tolkas så att den psykodynamiskt baserade psykologin inte har vetenskaplig status. Detta sägs emellertid aldrig och som läsare lämnas man med den frågan obesvarad.

Trots dessa påpekanden ger *Profession, Science and the State* anledning till beröm. Den griper sig an ett forskningsfält där fortfarande mycket återstår att

studera, nämligen kunskapsbildningen inom de humanvetenskaper som utvecklas i skärningsfältet mellan vetenskap och praktik. Alltfler yrkesgrupper gör i dagsläget anspråk på att vila på vetenskaplig grund utifrån egna interna kriterier. Det är därför viktigt att dessa inifrånperspektiv kompletteras med studier där forskaren intar en utanförstående granskares position.

Att i en kort anmälan ge full rättvisa åt en avhandling som denna är inte möjligt, men det är med stor spänning man väntar på att EMR skall ägna nya kunskapsområden – som socialt arbete, social omsorg, omvårdnad eller folkhälsa – sin kritiska forskarblick.

Referenser

Hallberg, M. (2001) *Etnologisk koreografi: att följa ett ämne i rörelse*. Nora: Nya Doxa

recension

AV CARL-GÖRAN HEIDEGREN
Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Carl Schmitt (2002) *Det politiskes begreb*, oversat af Lars Bo Larsen og Christian Borch, København: Hans Reitzels Forlag.

Carl Schmitt (1888-1985), berömd och beryktad statsrättsteoretiker från det föregående århundradet; *Der Begriff des Politischen*, berömd och beryktad skrift av Schmitt från 1932. Denna inte särskilt omfattningsrika skrift föreligger nu i dansk översättning: *Det politiskes begreb*. Denna skrifs mest berömda och beryktade formulering lyder som följer: ”Den specifikt politiske sondring, som de politiske handlinger og motiver kan føres tilbage til, er sondringen mellem *ven og fjende*.” (Schmitt 2002: 60)

Den danska översättningen är gjord efter den tyska utgåvan från 1963, och innehåller ett kort förord av Ernst-Wolfgang Böckenförde, professor emeritus i statsrätt, en femtonsidig introduktion av Lars Bo Kaspersen, sociolog vid Københavns universitet, översättarnas anmärkningar, Schmitts nya förord från 1963, själva huvudtexten (med anmärkningar från 1963), vidare den mycket intressanta artikeln ”Neutraliseringens og afpolitiseringsens tidsalder” från 1929, en kort efterskrift av Schmitt till utgåvan från 1932, samt tre korollarier kring besläktade teman.

Vilken betydelse har *Det politiskes begreb* ur ett *sociologiskt perspektiv*? Jag skall anslå två tankegångar: en mera allmänsociologisk och en kunskapssociologisk. Som komplement vill jag emellertid först citera sociologen Lars Bo Kaspersen som i allmänna ordalag anger Schmitts ”aktualitet” på följande sätt: ”Schmitts tænkning rummer en ganske anderledes tilgang til at forstå den sociale orden end den, vi sædvanligvis ser i samfunds- og kulturvidenskaberne.” (Schmitt 2002: 25)

Värdesfärer och binära koder

För Weber var framväxten av den västerländska rationalismen intimt förbunden med utdifferieringen av olika samhällsliga delområden: ekonomi, politik, religion, vetenskap, konst, erotik etc. Liksom ekonomin utgör strävan efter vinst, så utgör politiken strävan efter makt, vetenskapen strävan efter sanning, konsten strävan efter skönhet, erotiken strävan efter lust etc. Dessa olika "värdesfärer" kännetecknas såväl av en relativ autonomi i förhållande till varandra som av en tendens att råka i konflikt med varandra: "något kan vara heligt, inte bara trots att det inte är skönt, utan *därför att* och *försåvitt* det inte är skönt ... något kan vara skönt, inte bara trots att det inte är moraliskt gott, utan just i det avseende som det inte är moraliskt gott ... något kan vara sant, fastän och just *därför* att det inte är skönt och inte heligt och inte moraliskt gott" (Weber 1977: 30 – modifierad översättning). Man kan i sammanhanget även anföra den danske filosofen Harald Høffding (1843-1931), som för övrigt visade god sociologisk näsa genom att redan 1890 utförligt recensera Tönnies *Gemeinschaft und Gesellschaft*. I sin *Religionsfilosofi* från början av det föregående seklet skriver Høffding: "Et religiøst Problem danner der sig først, naar andre Sider af Aandslivet – Videnskab og Kunst, Moral og Samfundsliv – begynde at frigøre sig og at optræde med Fordring paa at have selvstændig Værdi." (Høffding 1906: 4)

Från senare år kan anföras Luhmanns analys av det moderna samhället i termer av autopoietiska samhällsliga delsystem som kommunikationssammanhang organiserade utifrån binära koder: *distinctions directrices*, *Leitdifferenzen*. Varje binär kod anger en specifik differens som konstitutiv för ett visst delsystem: att kunna eller inte kunna betala (ekonomi), att ha eller inte ha makt (politik), sanning eller osanning (vetenskap), seger eller nederlag (sport). Varje delsystem betraktar och behandlar potentiellt *hela* världen utifrån sin specifika kod: likaväl som allt kan ses i termer av ekonomi eller politik, likaväl kan man tävla i och om allt (se t ex Schimank 1996: 150ff).

Det är i detta teoretiska sammanhang som Schmitts begreppsbestämning av det politiska får sin *sociologiska* betydelse. Om skillnaden mellan vän och fiende heter det: "For så vidt som den ikke kan afledes af andre kriterier, svarer den for det politiske til de relativt selvstændige kriterier for andre modsætninger: god og ond for det moralske; skøn og hæsleg for det æstetiske osv." (Schmitt 2002: 60)

Den specifikt politiska skillnaden mellan vän och fiende låter sig inte föras tillbaka på eller härledas ur någon annan skillnad, utan den står så att säga på egna

ben. Det politiska utgör visserligen inte ett eget sakområde vid sidan av det ekonomiska, moraliska eller estetiska, men den skillnad som alla politiska handlingar och motiv kan föras tillbaka på besitter självständighet. Härav följer: "Den politiske fjende behøver ikke at være moralsk ond eller æstetisk hæsleg; han skal ikke nødvendigvis optræde som økonomisk konkurrent, og det kan måske endda forekomme økonomisk fordelagtigt at gøre forretninger med ham." (Ibid., 61) Sådillvida har man i en sträng mening lämnat det politiska bakom sig när man talar om andra stater och makter i termer av "ondskans imperium" och "ondskans axel". Å andra sidan: "I den psykologiske virkelighed behandles fjenden nemt som ond eller hæsleg, fordi enhver sontring – først og fremmest naturligvis den politiske, som er den stærkeste og mest intensive sontring og gruppering – inddrager alle andre anvendelige sontringer som støtte." (Ibid., 62) Icke desto mindre kan det mycket väl vara lönsamt att göra affärer även och måhända inte minst med "ondskans imperium".

Helmut Schelsky (1912-1984), en förgrundsgestalt inom den västtyska sociologin, publicerade mot slutet av sitt liv en artikel där han provokativt ställde frågan om Schmitts "aktualitet". Han anknöt då till den senares begreppsbestämning av det politiska, med avsikten att utveckla en både mera samtidsrelevant och mera verklighetsnära empirisk sådan (se vidare Heidegren 2002: 163ff). Schelsky företrädde i sammanhanget följande tes: "Framryckningen av media och dess publicitet som maktmedel, vilka tjänar både till angrepp och försvar – här 'upphävs' (i betydelsen bevaras) utan tvekan den gamla 'vän-fiende-distinktionen' –, har inte bara tillfört 'det politiska' en ny maktdimension, utan även på avgörande sätt förändrat det politiska handlandets grundförutsättningar med avseende på såväl inomstatliga som internationella relationer." (Schelsky 1983: 332) Till politikens egentliga realitetsnivå har fogats en *medianivå* på vilken gäller att en sakligt förd *offentlig* argumentation måste avbrytas senast då den tar en vändning som gynnar motståndaren: "Detta anser jag vara den avgörande begreppsbestämningen av 'det politiska' idag." (Ibid., 336)

Det kan naturligtvis diskuteras om detta är en rimlig begreppsbestämning av det politiska idag; ingen torde dock kunna förneka att förhållandet mellan media och politik – medias inflytande över politiken och politikens inscenering i media – är akut problematiskt. Därom bär varje ny valrörelse pregnant vittnesbörd. Detta är för övrigt ett sammanhang som Schmitt var på spåren redan i början av 1930-talet. I en artikel från mars 1933 med titeln "Machtpositionen des modernen Staates" reser han t ex frågan om inte "de masspsykologiska möj-

ligheter till påverkan” som tillkommer nya media som radio och film skall ”visa sig långt överlägsna tryckpressens” (Schmitt 1933: 226).

Intensitetsgrader

Schmitts skrift *Det politiskes begreb* framstår också i mångt och mycket som tidstypisk, som en produkt av Weimar-republikens laddade idéklimat. Därmed aktualiseras en kunskaps sociologisk synvinkel. ”Meningen med sondringen mellem ven og fjende er at betegne den yderste intensitetsgrad af en forbindelse eller adskillelse, af en association eller dissociation.” (Schmitt 2002: 61) När den första bokutgåvan av *Det politiskes begreb* utkom 1932 så hade, det kan man nog lugnt påstå, motsättningarna i det tyska samhället nått sin ”yttersta intensitetsgrad”. ”Begreberne ven, fjende og kamp får deres reelle mening i og med, at de har og altid vil have en særlig tilknytning til den reelle mulighed for fysisk at dræbe.” (Ibid., 68)

Om fyramiljonersstaden Berlin, där Schmitt bodde och verkade, heter det i en skrift som publicerats ett år tidigare: ”Berlin – dagens Berlin – är inget annat än en fortsättning av kriget med andra medel.” (Hielscher 1931: 307) Extremgrupperingarna, kommunister och nationalsocialister, angav alltmer tonen, på gatan och i riksdagen och delstatsparlamentet. Tidsandan drog åt ytterligheterna: förmedling och kompromiss uppfattades alltmer som tecken på kraft- och hållningslöshet. Till Schmitts umgängeskrets under dessa år hörde den nationalrevolutionärt sinnade skriftställaren Ernst Jünger (1895-1998). Mellan de båda bestod av allt att döma en ömsesidig fascination och respekt: både tänkte radikalt i en tid som till synes trängtrade efter ett avgörande. Av Schmitts bevarade dagbok framgår att Jünger telefonerade honom dagen innan Hitler utnämndes till rikskansler, d v s den 29 januari 1933: ”Hemma ringde Jünger upp mig. Han säger att det är bra att alla halva lösningar mellan ateism, rationalism och marxism nu slås i spillror.” (Cit. i Noack 1993: 160) Schmitt var själv inte sen att hoppa på tåget. I en artikel ursprungligen publicerad i februari samma år med titeln ”Weiterentwicklung des totalen Staats in Deutschland” heter det: ”En sådan total stat låter inte några statsfientliga, statshämmande, statssplittrande krafter uppkomma i sitt inre. Den har inte en tanke på att lämna ut de nya makamedlen till sina fiender och förstörare eller på att förankra sin makt i stickord som liberalism, rättsstat eller vad man vill. En sådan stat vet att skilja mellan vän och fiende.” (Schmitt 1940: 186)

Referenser

- Heidegren, Carl-Göran (2002) *Antropologi, samhällsteori och politik. Radikalkonservatism och kritisk teori. Geblen – Schelsky – Habermas – Honneth – Joas*, Göteborg: Daidalos.
- Hielscher, Friedrich (1931) *Das Reich*, Berlin.
- Høffding, Harald (1906) *Religionsfilosofi*, København og Kristiania: Gyldendalske boghandel.
- Noack, Paul (1993) *Carl Schmitt. Eine Biographie*, Berlin und Frankfurt am Main: Propyläen.
- Schelsky, Helmut (1983) ”Der Begriff des Politischen’ und die politische Erfahrung der Gegenwart”, *Der Staat*, 22 Jhg., 321-345.
- Schimank, Uwe (1996) *Theorien gesellschaftlicher Differenzierung*, Opladen: Leske & Budrich.
- Schmitt, Carl (1933) ”Machtpositionen des modernen Staates”, *Deutsches Volkstum*, 15. Jhg., 225-230.
- Schmitt, Carl (1940) ”Weiterentwicklung des totalen Staates in Deutschland”, i dens., *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923-1939*, Hamburg.
- Weber, Max (1977) ”Vetenskap som yrke”, i dens., *Vetenskap och politik*, Göteborg: Korpen, 9-39.

recension

AV SVANTE LUNDBERG

Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet

Maaria Ylänkö (2002) *La Finlande, pays d'accueil. Approche historique et anthropologique – Le cas des immigrants d'Afrique noire*, Commentationes scientiarum socialium 60, Helsinki: Finska Vetenskaps societeten

Aimez-vous Todd? En sådan fråga är nog svår att besvara för många svenska och nordiska sociologer, av två skäl. För det första därför att jag ställer den på ett utländskt språk som inte är engelska, ett språk som ibland misstänkliggörs för att det lär tilltala snobbar och antas vara kopplat till antiamerikanism och 'det gamla Europa'. För det andra därför att de flesta säkert inte spontant skulle utbrista *oui* eller *non* utan komma med motfrågan *qui?* eller med ett annat internationellt ord: *who?* Den franske historikern och antropologen Emmanuel Todd är inte särskilt känd i våra trakter, trots att han är en originell, idérisk och provokativ tänkare.

Nyligen recenserades dock en bok av honom i Sydsvenska Dagbladet (17/2 2003). I den hävdar Todd, enligt recensenten Ninna Rösiö, att USA utser små och egentligen rätt betydelselösa länder till stora och ondskefulla fiender därför att man inte längre har förmåga att ta sig an sina verkliga konkurrenter. Det amerikanska systemet är på väg mot sin upplösning och på sikt kommer USA att förvandlas till bara en stormakt bland andra i världen. Skälen är främst ekonomiska men också ideologiska: Todd menar att USA inte kännetecknas av den universalism som är nödvändig för ett stabilt och världsomfattande imperium utan av en differentialism som visar sig i dess historia av exklusion av indianer och svarta, och även återspeglas i dess nuvarande multikulturalistiska målsättningar.

En person som säkert skulle svarat ett bestämt *oui* på frågan ovan och som använder sig av Emmanuel Todds arbeten som inspirationskälla för sin egen forskning är finländskan Maaria Ylänkö. Detta visar sig i hennes avhandling i sociologi med titeln *La Finlande, pays d'accueil. Approche historique et anthro-*

pologique. *Le cas des immigrés d'Afrique noire*. (1992). I översättning: *Finland, mottagarland*. En historisk och antropologisk approach. *Fallet med invandrarna från det svarta Afrika*. I själva verket är avhandlingen en reflektion kring Todds teori om relationerna mellan majoritetsbefolkningar och invandrare eller etniska minoriteter, och ett försök att pröva den på finländska förhållanden.

Avhandlingen är inte bara fransk till språket utan också till sin vetenskapssyn. Ylänkö vill stödja sig på den franska traditionen inom samhällsvetenskaperna, med namn som Durkheim, Mauss och Lévi-Strauss; Todd framstår som en efterföljare till dessa storheter. Detta är viktigt, enligt henne, därför att den finländska sociologin är nästan helt angloamerikanskt inspirerad, inte minst vad gäller forskning om invandring. Den forskningen bygger på ett multikulturalistiskt synsätt som betonar skillnader mellan kulturer och 'raser', vilka mer eller mindre tas för givna. Den mångkulturella ideologins ursprung analyseras inte, och få tvivlar på dess universalitet och progressiva karaktär.

Inom ramen för ett sådant angloamerikanskt synsätt antas svarta överallt möta samma reaktioner, rasismen är sig lik vart man än kommer. Detta leder till att man förbiser tecken på tolerans som kan finnas i olika länder, t ex att det i Finland finns en relativt hög andel 'blandäktenskap' mellan afrikanska män och finländska kvinnor. Här kommer Ylänkö in på ett centralt tema hos Todd som just använder frekvensen av 'blandäktenskap', särskilt när de innefattar barn, som mått på olika samhällens grad av tolerans. I likhet med Todd menar hon att den mångkulturellt inriktade forskningen inte kan handskas med den här typen av relationer över 'rasgränserna' eftersom den strider mot dess antaganden om djupa och permanenta skillnader mellan kulturer. När de angloamerikanska samhällsvetenskaperna tagit upp företeelsen har det i allmänhet skett utifrån ett individualpsykologiskt perspektiv och det som då bl a diskuterats har varit omgivningens fördomar.

I ett längre historiskt perspektiv kan man iakttä en klassisk rädsla för 'rasblandning' som antogs ge upphov till instabila och disharmoniska människor. Ylänkö visar att det ända in på 1970-talet fanns amerikansk forskning som behandlade 'blandäktenskap' som ett slags avvikande beteende, eller som ett sätt att klättra socialt: högutbildade svarta män antogs t ex välja vita kvinnor ur en lägre klass som partners. Mot idéerna om 'blandäktenskapen' som avvikande eller opportunistiska stod dock visionen om ett hjältemodigt par som kämpade mot majoritetens fördomar.

Den mångkulturella ideologin har blivit en global ideologi som påverkar inte bara forskning utan också politik i många länder, men sitt ursprung har den i anglosaxiska länder, särskilt sådana med stor invandring, såsom USA och Kanada. I USA var visserligen smältdegelsmyten vanlig fram till 1950-talet, men de som skulle smältas samman var bara vita invandrare, de svarta räknades inte in. Multikulturalismen blev senare ett sätt att legitimera skillnader mellan 'raser', trots att den officiellt handlade om etnicitet och kultur. Den är, menar Ylänkö, en fortsättning på en gammal och mycket stark differentialism som även utesluta grupper tagit till sig på senare tid genom den sk identitetspolitiken. I det läget nästan tvingas tex invandrare att 'välja' sin egen identitet utifrån grupptillhörighet, och det tas närmast för givet att de egentligen inte vill gifta sig utom den egna gruppen. Multikulturalismen blir ett ideal som kan användas som ursäkt för likgiltighet inför tendenser till segregation.

Ylänkö frågar också varför det inte finns samma segregation i Brasilien som i USA, trots en liknande bakgrund i slaveri och europeisk invandring. Det som skett i Brasilien är istället enligt henne en massiv 'rasblandning', något som inte innebär att det skulle saknas rasism: 'blandningen' ägde rum inom ramen för en tydlig hierarki mellan olika 'raser'. Sedan 1990-talet har visserligen den mångkulturella ideologin spritt sig även till Brasilien och andra delar av Latinamerika, vilket innebär en radikal brytning med den för kontinenten typiska nationalism som hyllade skapandet av en ny människotyp, mestisen. Ur multikulturalistisk synvinkel är detta bara illusion, det har hela tiden varit skillnader som gäller mellan olika grupper och sammansmältningen är en myt. Men liksom Todd tycks Ylänkö ändå mena att myten rymmer ett stort mått av sanning, och att det generellt är så att 'latinska', katolska områden och länder varit betydligt mer toleranta och mindre rasistiska än anglosaxiska och andra protestantiska områden och länder.

Allmänt sett kännetecknas nationer enligt Ylänkö av antingen en differentalistisk eller en assimilatorisk logik. Den första typen ger medborgarrätt genom härstamning och respekt för etnicitet, och syftar i sista hand till ett samhälle som bejaktar skillnader gentemot minoriteter och inte strävar efter att assimilera dem. Den andra typen ser medborgarskapet som ett slags kontrakt och strävar efter assimilering genom socialisation.

I anslutning till Todds teori hävdar Ylänkö att det intressanta i detta sammanhang inte i första hand är att diskutera rasism, eftersom det bakom de olika

varianterna av den finns en mer generell ideologi. Denna har att göra med traditionella familjestrukturer som bl a reglerar auktoriteten inom familjen och fördelningen av arvet. Det finns stora variationer ifråga om strukturer mellan olika områden i världen, variationer som inte följer det som brukar kallas kulturer eller civilisationer. Även inom Europa finns det sådana variationer, eller snarare har de funnits, eftersom skillnaderna i familjestrukturer nästan suddats ut idag. Enligt Todds teori påverkar dock de traditionella familjesystemen oss fortfarande, genom att de lämnat efter sig ideologier som ännu styr vårt tänkande. Till sådana ideologier hör protestantism och katolicism men även t ex socialdemokrati.

Den viktigaste skillnaden mellan familjestrukturerna i förhållande till etniska relationer är den mellan egalitära och icke-egalitära system. Dessa hänger samman med hur arvet fördelas mellan bröder: är fördelningen jämlik eller ojämlig eller är det t o m så att en av dem får hela arvet? En jämlik fördelning leder till en allmän jämlikhetsideologi och universalism som i sin tur leder till en öppenhet mot främlingar som gör att 'blandäktenskap' blir vanliga; en sådan ideologi är vanlig i 'latinska' områden. En ojämlig fördelning leder till en allmän uppfattning om att människor inte är jämlika och därmed också till en differentialisering som understryker skillnader mellan olika grupper, och motvilja mot 'blandning'. Detta skulle känneteckna den angloamerikanska världen men även de nordiska länderna och Tyskland.

Men var passar då Finland in? Spontant skulle man väl likställa det med Sverige, men Ylänkö ifrågasätter om landet verkligen är 'nordiskt', om man ser till den mentalitet som kännetecknar det. Hon försöker visa på skillnader i förhållande till Sverige och de andra nordiska länderna, och tycker sig finna dem bland annat i sättet att bruka alkohol. Viktigare är att hon beskriver Finland som dualistiskt, med en multikulturalistisk och en assimilatorisk sida, d v s en sida som vetter åt Sverige och en annan som vetter åt Ryssland. Detta har en konkret bakgrund i skilda familjestrukturer i olika områden, de västra och södra delarna av landet kännetecknades förr av icke-egalitära drag (som Sverige), de östra delarna och särskilt Karelen av egalitära drag (som Ryssland och stora delar av Asien).

Idén om den finländska kluvenheten är hämtad från Todd, och det är också hans teori som Ylänkö använder för att definiera Finlands ideologiska egenskaper som mottagare av invandrare. Hennes hypotes är att landet kännetecknas av en relativ likgiltighet inför begreppet 'ras', och av assimilatoriska drag som hon

menar visar sig i mottagandet av bl a afrikaner. Detta leder hon tillbaka till skapandet av den finländska nationen på 1800-talet som i det stora hela inte grundades på rasistiska eller biologiska idéer. De intellektuella som bidrog vid denna konstruktion var inte intresserade av 'rasrenhet' utan bejakade tanken om 'rasblandning'. Det blir inte helt klart om Ylänkö vill hävda att detta kan härledas till familjestrukturer, för hon skriver samtidigt att en orsak till den finska likgiltigheten inför rasläror kan ha varit att finnarna själva, av svenskar och tyskar, ofta påstods ha 'mongoliskt blod' i sina ådror. Hon nämner också ett annat historiskt faktum som kan tänkas ha bidragit till denna likgiltighet, även om hon själv inte utvecklar det närmare: nämligen att det huvudsakligen var svenskspråkiga intellektuella som påbörjade kampen för att göra finskan till hela nationens språk, och mycket ofta t o m översatte sina svenska familjenamn till finska. Detta kan tänkas ha gjort dem obenägna att framhäva 'rasrenhet' som ett ideal.

Mot slutet av sin avhandling studerar Ylänkö dagens Finland som invandringsland med hjälp av två empiriska undersökningar. Den ena består av en statistisk analys av 'blandäktenskap', den andra av en enkätundersökning av 510 invandrare från Afrika söder om Sahara. Den statistiska analysen visar på en hög andel 'blandäktenskap', vilket hon tolkar som ett positivt tecken på den finländska assimileringsevne. Den visar också att varken muslimsk religion eller mörk hudfärg utgör några hinder i den processen. Däremot argumenterar hon för att hennes resultat kan tolkas som att det finns en underliggande logik som påverkar mönstret för äktenskapen. Det visar sig t ex att det oftast är finländska kvinnor som gifter sig med en partner från Nordafrika eller det subsahariska Afrika, medan det oftast är finländska män som gifter sig med en partner från Ryssland eller Sydostasien. Det finns flera problem med den statistiska undersökningen som jag inte tänker gå in på här. Det gäller bl a tolkningen av resultaten utifrån familjestrukturer, samt att det rör sig om små grupper av invandrare som vistats en relativt kort tid i Finland.

Trots att avhandlingens undertitel är *Fallet med invandrarna från det svarta Afrika* ägnas denna grupp bara ett ganska kort avslutande kapitel, där resultaten från den nämnda enkäten med 510 respondenter analyseras. Avsikten är att utröna vad dessa invandrare förväntar sig av ett europeiskt land, och i vad mån de forna kolonialmakternas ideologier påverkat deras förväntningar på Finland. Ylänkö delar upp dem i två grupper, engelsk- och franskspråkiga (till de sistnämnda ansluts även ett mindre antal portugisiskspråkiga). Tanken är att de

forna kolonialmakternas språk, vilka fortfarande dominerar på olika områden, såsom utbildningen, bär med sig ideologiska föreställningar som levt kvar även efter självständigheten. Hypotesen är att det finns en klyvning mellan en anglosaxisk, differentialistisk ideologi och en fransk universalistisk ideologi. Ylänkö antar att de engelsktalande afrikanerna som kommer till Finland förväntar sig ett slags England, medan de fransktalande väntar sig ett Frankrike. Attityderna bör därför vara helt olika: de förra förutsätts åberopa 'rätten att vara annorlunda', de senare 'le droit à l'indifférence' (d v s 'the right to indifference').

Ylänkös antaganden om skillnader mellan de två kategorierna visar sig också stämma väl med resultaten av enkäten. De engelskspråkiga betonar starkare kultur och tolerans och visar sig vara mer känsliga för rasfrågan, medan de franskspråkiga tydligare tar ställning för assimilation. Dessa skillnader kan enligt Ylänkö bara förklaras utifrån det koloniala inflytandet, eftersom de många olika nationaliteter det är fråga om skiljer sig starkt ifrån varandra när det gäller familjestrukturer mm.

Det finns en hel hop av problem med Ylänkös och i bakgrunden även Todds resonemang. Flera av dem kan nog läsaren av denna recension själv upptäcka och ta ställning till. Ett generellt problem är att många samband som tas upp blir suddiga och spekulativa. Det gäller t ex det grundläggande antagandet om att familjestrukturer, som sedan länge upphört att gälla, skulle fortsätta att påverka nutida ideologier om skillnader och likheter mellan människor. Om man t ex tar Ylänkös diskussion om afrikanska invandrare så bygger den ju på antagandet att den finländska reaktionen på dessa i sista hand bygger på två motstridiga och obsoleta familjestrukturer i något slags kombination. Idén om att de koloniala ideologierna påverkar deras uppfattningar om Finland är intressant, men den innebär ju också att dessa ideologier, som bygger på var sin typ av familjestruktur i Europa, kan vandra över till och prägla folk i områden där helt andra förhållanden råder. Afrikanernas tänkande skulle alltså bestämmas av kolonisationsernas familjestrukturer, inte deras egna. Här kan man naturligtvis fråga sig om Todd själv skulle vara med på noterna.

För att återvända till den fråga som inledde recensionen – *Aimez-vous Todd?* – så vill jag själv ge det ambivalenta svaret *oui* et *non*. Det är inspirerande att läsa honom eller om honom, det ger uppslag och funderingar vare sig man håller med honom eller ej. Samtidigt tycker jag att de spekulativa kopplingarna ibland komplicerar alltför mycket. Det är till exempel inte glasklart för mig att kopplingen

till familjestrukturer berikar studiet av 'blandäktenskap' – ett stort och fascinerande ämne i sig som negligerats i forskningen om etnicitet och migration. Maaria Ylänkös avhandling vill jag avge i stort sett samma omdömen om, den var spännande att läsa och även om den knyter nära an till Todd är den ändå präglad av självständighet. Den lyfter också fram finländska förhållanden som inte är väl kända på den här sidan Östersjön. Både de finländska och de franska perspektiven i den kunde ha lockat en hel del svenska läsare, men språket är en barriär: även om franskan skulle råka vara universalismens språk *par préférence* är den ju inte så universellt spridd som differentialismens engelska!